

A KIRÁLYI TITKÁROK II. LAJOS KIRÁLY URALKODÁSA IDEJÉBEN

A cím magyarázatot követel. A magyar történeti szakirodalom ugyanis a titkárokat a kancellária alkalmazottainak tekinti, úgyhogy gyakran olvasunk kancelláriai titkárokról. Ez feltehetően az újkori titkári intézmény középkori visszavetésére megy vissza. Kétségtelen, hogy ennek nagy hagyománya van. A XX. század második évtizedében Fógel József a két középkorvégi Jagelló házi uralkodónk udvartartásáról írt műveiben, ahol bőségesen hozott adatokat a titkárokról, őket a kancellária tisztviselői közé sorolta. Ennek ellenére első könyvében még óvatosabban fogalmazott, de a másodikban is mint a kancellária alkalmazottait királyi titkárnak nevezte őket.¹ A legnagyobb hatást Szilágyi Loránd doktori disszertációja gyakorolta. A secretariusokat a kancelláriához tartozók között tárgyalta. Szerinte Mátyás alatt még csak egy titkár volt, 1500-tól ketten, 1502 tájától pedig 1526-ig négyen szerepelnek az oklevelek jegyzeteiben, noha a secretarius regie maiestatis címet különösen II. Lajos idejében többen viselik, főképp követségek alkalmával. A kancelláriában a secretariusok után a conservatorok következnek, akik a levéltárat őrizték, és lajstromozták az okleveleket, legalul találjuk a jegyzőket.² Foglalkozott a kancelláriai jegyzetek alapján a titkárok ügykörével. Szerinte működésükkel „növekedett a kormányzat bürokratikus jellege.” Amennyiben jelzöt alkalmazott, akkor királynak nevezte őket.³ Igaz, időnként előfordul nála a kancelláriai titkár elnevezés is.⁴ Szilágyi fejtegetéseit és adatait Bónis György fejlesztette tovább, és bővítette.⁵ Főként a secretarius szóval fejezte ki ezt a – szerinte – kancelláriai tisztséget, amely mellé olykor felváltva tette ki a királyi, vagy kancelláriai jelzöt.

Szilágyi és követői a titkárok elsődleges feladatának az ügyeknek a királyi tanácsban történő referálását tekintették, amit az ügyben kiállított oklevelekre rávezetett ún. relációs jegyzetekből lehet megállapítani. Ennek a II. Lajos korabeli majdnem kizárólagosan alkalmazott formulája: *Relatio magistri N.N. secretarii regie maiestatis*, azaz: N.N. (a titkár neve) mesternek, a királyi felség titkárának előadása. A „mester” címzés, ami különben a jegyzőknek járt ki, szinte csak akkor hiányzott, ha a titkár püspök volt.⁶ Még bárói rangú, egyébként magnificusnak, nagyságosnak titulált titkár esetében is a magister címzést használták.⁷ Mivel a referensek között egyre kevesebb nagyurat találunk, és nőtt a titkárok, valamint pl. a kincstartók aránya, a szakirodalom a hivatali ügyvitel egyre jelentősebbé válásának fontosságát hangoztatta.⁸ Szilágyi úgy találta, hogy az „ő felsége titkára” címet különösen II. Lajos alatt a referenseknél többen viselték főképpen követségek alkalmával.⁹ Ez el is képzelhető, mert erre

¹ Fógel József: II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp. 1913. 45–51. Ezt olvashatjuk nála: „A kancellárok segédei a királyi titkárok voltak.” Uo. 45. – Uő.: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Bp. 1917. 40–45. Itt ezt írja: „A kancellár vezette a királyi titkárokat, főjegyzőket, jegyzőket, levéltárőröket és íródeákok hosszú sorát. Nyisunk be a kancelláriába!” Uo. 40.

² Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Bp. 1930. 11–13.

³ Uo. 52–59. Szilágyi nézeteit vette át V. Kovács Sándor, és egy először 1970-ben megjelent, Kálnai Imrével foglalkozó tanulmányában foglalta össze. Egyformán használta a kancelláriai és a királyi titkár elnevezést. Újabb kiadása: V. Kovács Sándor: Eszmetörténet és régi magyar irodalom. Bp. 1987. 474–475.

⁴ Uo. 27.

⁵ Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 222–231, 315–325.

⁶ Vö. pl. 1518: *Relatio reverendi domini Michaelis Kesserw episcopi ecclesie Boznensis secretarii regie maiestatis*. Dl. 47241. (Az más kérdés, hogy Keserű nem volt felszentelve, így csak boszniai electusnak számított.)

⁷ Pl. 1525: *Relatio magistri Emerici Bebek secretarii regie maiestatis*. Dl. 30290. – Ugyanő 1524-ben egy a budai királyi várban, a királyné udvarában kelt közjegyzői oklevélben magnificus címet visel. Df. 229765. Pedig akkor is titkár volt, nem egész egy hónap múlva pelsőci birtokán keltezve secretarius regiusnak írja alá magát egy levélben. Df. 229769. Bebekre ld. még: Köblös József: Az egyházi középélet Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.) /Társadalom- művelődéstörténeti tanulmányok 12./ Bp. 1994. 335–336.

⁸ Szilágyi i. m. 59–60. – Bónis i. m. 310. szerint ez „békés viszonyok között a nyugati államokéhoz hasonló „kabinet” kialakulására, a szakszerűség alapján működő központi igazgatás létrejöttére vezethetett volna.”

⁹ Szilágyi i. m. 12.

számos külföldi analógia is van: a diplomata címként kapta meg a titkárságot.¹⁰ Más kérdés, hogy Magyarország vonatkozásában ellen kell őrizni ennek a tételnek az érvényességét. A secretarius tisztsége az Ókortól kezdve létezett, belőle nőtt ki számos országban a késő-középkorban és a kora-újkorban a nagy jövőjű államtitkárság.¹¹ Országonként más volt a titkár helye és beosztása. Volt, ahol közvetlenül az uralkodó alá tartozott, máshol a kancelláriához. Angliában pl. az előző helyzet érvényesült. A titkár őrizte először a király magánpecsétjét (Privy Seal), és később a gyűrűs pecsétet, a XIV. században consiliarius et secretarius a címe. A királyi udvartartáshoz tartozott.¹² Franciaországban a kancellária jegyzőiből nőtt ki a titkárok tisztsége. Alacsonyabb rangúak voltak ugyan angol kollégáiknál, de ők intézték a bizalmasabb ügyeket, részt vehettek a tanács ülésein. Tekintélyük fokozatosan nőtt, XI. Lajos alatt diplomáciai feladatokat is láttak el.¹³ A pápaságnál időnként változott a titkárok besorolása a kancellária, az apostoli kamara, vagy közvetlenül a pápa alá. 1487-ben VIII. Ince az apostoli titkárok kollégiumát az alkancellár alá rendelte. A secretarius domesticus tisztségéből nőtt ki viszont később a bíboros államtitkárság.¹⁴ Más államoknál viszonylag későn jelenik meg, gyakran a kancelláriai jegyzők egy részét nevezik így.¹⁵ A német birodalomban az udvari kancellária protonotariusai kapják meg 1500 körül a titkári címet, itt tehát kancelláriai tisztviselőkről beszélhetünk.¹⁶ A külföldi analógiák nem segítenek bennünket tovább, hiszen mind az uralkodótól közvetlenül függő, mind pedig kancelláriai tisztviselő titkárokra lehet példát találni. A hazai adatokat kell tehát jobban vizsgálni. Szerencsénk van, mert a legfontosabbak épp II. Lajos idejéből maradtak fenn.

Az 1518-as Szent György-napi országgyűlésen az urak és a nemesek nem tudtak megegyezni, így a diéta feloszlott. A főpapok és a mágnások azonban együtt maradtak, és a magyar történelemben utolsó alkalommal a nemesek nélkül fogadtak el egy dekrétumot. Ezt ugyan az uralkodó nem szentesítette, így nem emelkedett törvényerejűvé, viszont jól mutatja az első két rend elképzeléseit. A 19. cikkely elrendelte – nehogy „a titkárok és más referendáriusoknak a királyhoz benyújtott kérvényekre adott különböző relatioi miatt egymással ellentétes okleveleket állítsanak ki,” – hogy a királyhoz érkezett összes kérvényt Ő felsége esküdtt kancellárja, vagy titkára olvassa fel a tanácsosok előtt, ezeket tehát a korábbi időtől eltérően ne „privatim” intézzék el. A cikkely bizonyítja ugyan a titkárok referensi szerepét az oklevelek kiállítására terén, azt is, hogy – akár a kancellárnak – esküt kellett tenniük, de azt nem, hogy a kancelláriához tartoznak. Cáfolja viszont azt a Szilágyi óta általánosan elfogadott nézetet, hogy a referens a tanácsban adta elő az ügyet, hiszen a dekrétum pontosan ezt akarta – eredménytelenül – bevezetni. A törvénytervezet épp a kancellárt és a titkárokat szerette volna a nagyúri tanács alá rendelni. Az ügy pikantériája, hogy jelen volt mindhárom kancellár: Bakócz, Szatmári és Szalkai, valamint a más adatokból titkárként ismert személyek közül Keserű Mihály boszniai püspök, továbbá – bizonyára titkárságukra tekintettel - Paksi Balázs budai prépost, és a világi Mekcsei György is, noha ő nem volt sem nem főpap, sem báró.¹⁷

Következő adatunk más jellegű. 1523. szeptemberében külön – külön levelekben a király, Szalkai kancellár és Szatmári főkancellár az erdélyi püspökhöz fordultak, hogy kanonoki javadalmat juttasson Gerendi Miklós királyi titkárnak.¹⁸ Várdai Ferenc püspök azonban ellen-

¹⁰ *Andreas Krause*: Secretarius und Sekretariat. Der Ursprung der Institutionen des Staatssekretariats und ihr Einfluß auf die Entwicklung moderner Regierungsformen in Europa. In: *Römische Quartalschrift* 55 (1960) 70. 151. j.

¹¹ *Uo. passim*. – Az államtitkárság kialakulására *uo.* 73–84.

¹² *Uo.* 54–58. – *S. B. Chrimes*: An Introduction to the Administrative History of Mediaeval England. Oxford 1952. 266–268.

¹³ *Krause i. m.* 59–63.

¹⁴ *Uo.* 63–70.

¹⁵ *Uo.* 70–72.

¹⁶ *Deutsche Verwaltungsgeschichte*. Hsgg. Von Kurt G. A. Jeserich, Hans Pohl, Georg-Christoph von Unruh. Bd. I. Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches. Stuttgart 1983. 40. (Ezt a részt Peter Moraw írta.)

¹⁷ *Martinus Georgius Kovachich*: Supplementum ad Vestigia Comitiorum apud Hungarus. Tom. II. Budae 1800. 413. – A jelen levők: *uo.* 416–418.

¹⁸ *DI.* 82614 - 82616.

állt. A király decemberben újra írt érdekében a püspöknek, utalva arra, hogy ő az egyetlen titkár, akinek még nincs javadalma.¹⁹ Most már megtörtént a kinevezés, amit Gerendi, aki akkor a királyi udvarral együtt Pozsonyban tartózkodott, 1524. február 11-én köszönt meg Várdainak. Ebben utalt arra is, hogy ez a kinevezés „kedves volt főtisztelendő uram, a kancellár úr számára is.”²⁰ Amennyiben a kancelláriában érvényesült a familiaritás jogintézménye, Gerendit Szalkai familiárisának tekinthetnénk.

A következő adatból látszólag világos választ kaphatunk arra a kérdésre, hogy a titkárok a kancelláriához tartoztak-e. 1523 őszén került sor Bécsújhelyen a magyar, osztrák és lengyel csúcstalálkozóra, amelyen Zsigmond lengyel királyt főkancellárja, Krzysztof Szydłowiecki képviselte, amit aztán – most már Ferdinánd osztrák főherceg nélkül, de megbízottjaival és a lengyel főkancellárral együtt – Pozsonyban folytattak.²¹ Október 19-én a lengyel főkancellárt felkeresték Szalkai László egri püspök, magyar kancellár, Andrea dal Burgo császári követ, továbbá Salamanca, Ferdinánd főherceg kincstartója és legfőbb bizalmasa. Bemutattak egy tervezetet a magyar királyi udvar és igazgatás megreformálására, és ebben kérték Szydłowiecki támogatását. E szerint a (magyar) kancellár ossza szét az ügyeket a titkárok között, nehogy egymással ellentétes, vagy jogellenes okleveleket bocsássanak ki.²² A végleges tervezetet december 14-én már Pozsonyban nyújtotta át II. Lajosnak és feleségének közösen a lengyel, a császári és az osztrák követ. Ez tartalmazza az ismertetett tervezetből már idézett javaslatot. Ezen kívül – többek közt – fellép az ellen, hogy a király gyűrűs pecsétjével megerősített (azaz a kancellár által nem ellenőrzött) okleveleket adjon ki, az eddig kiadottakat pedig a király és tanácsosai vizsgálják felül. Azt is javasolják, hogy a király csak olyan oklevelet írjon alá saját kezűleg, mégpedig tanácsosok jelenlétében, amelyet a kancellár mutat be.²³ A gyűrűs pecsétes oklevelek ellen Szalkai már október 18-án fellépett – megint dal Burgoval és Salamancával közösen – a lengyel főkancellárnál.²⁴ Teljesen nyilvánvaló, hogy Szalkai saját hatalmát akarta növelni, az ügyek szétosztása a titkárok között az ő céljait szolgálta, és a királyi saját kezű aláírással ellátott okleveleket, melyeket addig sem mindig a kancellár terjesztette elő, is ellenőrizni akarta.

Így változatlanul megválaszolatlan a titkárok hovatartozásának kérdése. Kétség kívül vannak olyan adatok, amelyekből következtetni lehet a kancelláriához való tartozásukra. A secretariusok relatiojára kiadott okleveleket ebben az időben a titkárok olykor alá is írták, bár ez még nem általános.²⁵ Ritkábban előfordul azonban királyi commissio oklevél,²⁶ vagy egy másik referenst feltüntetően is.²⁷ Ezekből arra lehetne következtetni, hogy a titkárok legalább besegíthettek a kancelláriában. Az viszont feltűnő, hogy az 1525 év első feléből, valamint az 1526 tavaszán nem sokkal, mint egy hónapi időszakból fennmaradt két királyi szám-

¹⁹ Dl. 82626 – 82627.

²⁰ Dl. 82634. – Még egy hasonló példát lehetne felvetni. Balbi Jeromos királyi titkár dominusának nevezte Szatmári kancellárt, őt pedig familiárisának tekintették. *Hermann Zsuzsanna*: Egy humanista karrierje (Balbi Jeromos). In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* 2 (1964) 229.

²¹ A csúcstalálkozót részletesen összefoglalta: *Zombori István*: Jagelló–Habsburg rendezési kísérlet 1523-ban Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján. In: *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból*. Sajtó alá rendezte Zombori István. Bp. 2004. 219–328.

²² Szydłowiecki i. m. 127. – Úgy látszik, hogy valóban bocsátottak ki egymással ellentétes okleveleket, ahogy az már 1518-ban is felmerült. Itt azonban nem a tanács, hanem a kancellár akarta hatalmát erősíteni.

²³ Uo. 203.

²⁴ Uo. 121.

²⁵ Teljességre nem törekedhetek, csak két példa: 1524-ben (Albisi) Bernát egri örkanonok a relator, az aláírás: B. cantor Agriensis secretarius. Dl. 91068. – 1525-ben Nádasdi Tamás titkár a referens: aláírás: Thomas Nadasdy secretarius. Dl. 89218.

²⁶ Pl. 1519: *Commissio propria domini regis. Ad relationem Francisci Aczeel regie Maiestatis secretarii*. Dl. 73446. (Itt a commissio mellett van a relatio.) – 1517-ben a Brodarics István számára kiadott adományon commissio jegyzet van, viszont az oklevelet aláírta Jacobus Piso secretarius. *Történelmi Tár* (1908) 342–344.

²⁷ Pl. 1524: A Thurzó Elek tárnokmester relatiojára kelt oklevelet írta alá Nádasdi Tamás titkár. *Hazai Okmánytár* II. k. Jaurini 1865. 428.

adáskönyv töredékben nem fordul elő fizetésük.²⁸ 1525-ben a magyar titkárok közül Batthyány Orbán, Bebek Imre, Brodarics István, Budai László, Gerendi Miklós, Nádasdi Tamás és Statileo János szerepel. (Rajtuk kívül Erasmus Valdstram és Jiří Žabka cseh titkárok fordulnak elő.) 1526-ban Batthyányin, Bebeken, Budain és Nádasdin, valamint a cseh Žabkán kívül Kálnai Imre és Serédi Gáspár titkárok nevét találjuk meg a számadásokban. A magyar titkárok kizárólag királyi kiküldetések költsége megtérítése miatt kerültek be a számadásba. Így kap pénzt titkárként Bebek Imrét, aki viszont kétszer is vett fel fizetést, de mai fogalmak szerint másodállása után. A mágnás Bebek ugyanis titkársága és a fehérvári Szent Miklós káptalan prépostsága mellett a király kamarása is volt, és az azért járó fizetést kapta meg.²⁹ A titkárok fizetésének meg nem említése csak azzal magyarázható, hogy a kancellária többi tisztviselőihez hasonlóan az oklevelek kiállítás díjából részesültek. A jegyzőknek kijáró „mester” címből is lehetne a kancelláriához tartozásukra következtetni.³⁰ Bizonyos mértékben azonban fizetésüket szolgálták az egyházi javadalmak, amelyeket a secretariusok a királytól, vagy annak nyomására kaptak meg. Azt láttuk, hogy Gerendi kanonoki kinevezését azzal indokolta az uralkodó, hogy ő az egyetlen titkár, akinek még nincs javadalma.³¹ Valóban feltűnő, hogy javadalom hiányát II. Lajos 25 titkára közül csak a székesi prépostságról lemondott Mekcsei Györgynél, a csak egy – két hónapig hivatalt viselt Thurzó Eleknél, valamint a közvetlenül Mohács előtt kinevezett Apafi Farkasnál tudunk kimutatni. Az más kérdés, hogy mint Gerendinek, olykor várniuk kellett egy megüresedő javadalomra.

Adataink tehát ellentmondóak, ezért hovatarozásuk meghatározására a titkárok személyéből és tevékenységéből kell kiindulnunk. Az első kérdés, hogy ki nevezte ki őket. Mivel Gerendi és Balbi titkárok a kancellárt dominusuknak nevezték,³² familiárisnak tekinthetnénk őket. Igaz, a familiaritást ma másként látjuk, mint azt Szekfű és követői leírták,³³ az azonban így sem tagadható, hogy a hivatalok és intézmények történetében gyakran érvényesült. A titkárnak ugyan, mint láttuk, esküt kellett tenni, ez azonban nem jelent semmit, pl. az alispán is esküt tett, noha a megyésispán familiárisa volt. Sajnos, egyelőre csak egyetlen adatot ismerek királyi titkár kinevezésére: II. Lajos 1525. november 16-án nevezte ki titkárává Kálnai Imrét. Ezt is csak azért tudjuk, mert a kinevezéssel az uralkodó a pápa nyomásának tett eleget, így a nuncius megemlítette jelentésében.³⁴ A kinevezési jogot tehát az uralkodó gyakorolta, ami érthető is a titkárok secretarius regiae maiestatis címéből. Ennek alapján tehát nem lehettek a kancellárok familiárisai. Gerendi levele másként is értelmezhető. Egyszerű udvariassági formulaként nevezhette a titkár a kancellárt urának, nem zárható ki azonban a familiárisi jogintézménynél lazább, viszont kétség kívül mind nálunk, mind külföldön meglévő, gyakran az uralkodói udvarokba jutás elősegítésére alkalmazott patrónus – kliensi viszony sem.³⁵

²⁸ 1525: *Fraknoi Vilmos*: II. Lajos király számadási könyve 1525. január 12–július 16. In: Magyar Történelmi Tár 22 (1877) 45–236. – Az 1526-os esetében nem Engel János Keresztély hibás kiadását, hanem a DL. 24405-ös eredetit használtam.

²⁹ Fizetése, mint királyi cubicularius: *Fraknoi* i. m. 191, 224. – Titkári útiköltsége a vajdához: uo. 194. – 1526-ban titkárként és prépostként mozgósítási parancsot kézbesít: DL. 24405. 16.

³⁰ Mivel ez mint láttuk minden titkárnak kijárt, téved Bónis, aki Acél Ferenc mesteri címe alapján a kúriai jogászok közé sorolja. *Bónis* i. m. 322.

³¹ Ld. fenn, 19. j.

³² Ld. fenn, 20. j.

³³ Vö. *Kubinyi András*: Szekfű Gyula és a késő középkori Magyarország kutatása. In: Magyar Évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Bp. 2003. 61–64. – *Uő.*: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. (Studia Miskolcensis 5.) Miskolc 2004. 169–194.

³⁴ *Relationes oratorum pontificiorum*. Magyarországi pápai követek jelentései. 1524–1526. (Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Tom. II/1. Bp. 2001. (Reprint.) 285. Kálnai 1525. december 21-én levélben köszönte meg a pápának a közbenjárást. *Lettere di Principi*. Litterae principum ad papam (1518–1578). (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes 3.) Transcripts et edidit József Bessenyei. Roma – Budapest 2002. 119–121. – Szeremlényi Ferenc titkár 1510-es armálásából is következtetni lehet a királyi kinevezésre. Ld. alább, 38. j.

³⁵ A külföldiekre ld. pl. Princes, Patronage and the Nobility. The Court at the Beginning of the Modern Age c. 1450–1650. Ed. by Ronald G. Asch and Adolf M. Birke. London 1991. – A hazaiakra ld. akadémiai székfoglaló

A familiaritási kapcsolat feltételezésével kapcsolatban óvatosságra int bennünket az, hogy ebben az esetben számolnunk kellene hivatali előmenetellel a kancelláriában. A két legfontosabb középkori központi intézmény a kincstár, és a kúria bíróságai voltak. Mindkettőben, akár a kancelláriában, szakemberekre volt szükség, akik nem álltak megfelelő számban rendelkezésre, ezért nem úgy, mint a megyei, vagy a birtokigazgatásnál, itt szabályos hivatali pályákat lehet kimutatni, ennek ellenére bizonyítható a familiaritás léte. Nem egyszer hozott be egy nagybíró, vagy a kincstartó új embereket, saját familiárisai közül.³⁶ A hivatali előmenetelt a régebbi szakirodalom lényegében feltételezte, hiszen, mint láttuk, e szerint a kancellár alatt álltak közvetlenül a titkárok, majd az okleveleket regisztráló és a levéltárat őrző conservator, végül alól a jegyzők következtek.³⁷

Olykor, főként korábban, találunk a kancelláriában is a hivatali számlétron emelkedőket. Ez történt Szeremlyeni Ferencel. II. Ulászló 1510-ben nemesítette meg, és címet is adott neki. E szerint először Szatmári György kancellár alatt kancelláriai jegyző, majd „moderator” volt, aki „in conservandis litteris nostris fidaque earundem administratione” (tehát ő volt a kancellária conservatora!) annyira kitüntette magát, hogy titkárává nevezte ki. Ebben a minőségben kísérte el a királyt 1509-ben Prágába, ahol majdnem egy merénylet áldozata lett, így került sor az armális kiadására.³⁸ Pontosan ugyanezt a pályát futotta be II. Lajos alatt a Zágráb megyei kismemes Dragessic Illés, aki bucsai és miksinci előnevet használt, általában azonban Bucsai Illés néven fordult elő. 1507-ben királyi kancelláriai jegyző, 1515-ben a kancellária conservatora (úgy látszik, hogy Szeremlyeni utóda), egyben zágrábi kanonok.³⁹ 1517-ben királyi titkár.⁴⁰ Bár több adat nincs secretariusságáról, valószínűleg még néhány évig működött, mert 1521-ben kapta meg a gazdag leleszi prémontrei prépostságot. 1523-ban a pápa hippói püspöknek nevezte ki. Állítólag II. Lajos alkancellárja is lett volna.⁴¹ A Jagelló-korban egyedül II. Ulászló idejében neveznek meg alkancellárt Gosztonyi János királyi titkár személyében. Az utóbbi 1515-ben ment el Párizsba tovább tanulni. Utána ugyan végez diplomáciai kiküldetéseket, majd Mária királyné kancellárja lesz, de nem tudjuk, hogy maradt-e titkár.⁴² Az alkancellárságban – talán nem közvetlenül – Bucsai követhette. A Lajos-kori titkárok közül Brodarics István is dolgozhatott korábban a kancelláriában, ugyanis egy 1508-as levelét onnan keltezi.⁴³ Utána azonban Szatmári pécsi püspök és kancellár magántitkára lesz.⁴⁴ Még Szalaházi Tamás titkár esetében lehetne feltételezni korábbi kancelláriai tevékenységet. 1496-ban ugyanis Erdélyben egy ügyvédvallásban említik Szalaházai Szalai Tamás mestert, a mes-

---

értekezésemet: *Kubinyi András*: A királyi udvar kormányzati szerepe Mohács előtt. Bp. 2005. 24. (Megjelent még: Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián 2001. Társadalomtudományok. Főszerk. Vizi E. Szilveszter. Bp. 2005. 241–268.)

³⁶ A pénzügyigazgatásra ld. *Kubinyi András*: A kincstári személyzet a XV. század második felében. In: Tanulmányok Budapest múltjából 12 (1957) 25–49. – A bíróságok esetében: *Bónis* i. m. passim.

³⁷ Ld. fenn, 2. j.

³⁸ *Décsényi Gyula*: II. Ulászló korabeli címereslevelek. Turul 9 (1891) 61. – 1515 után vesztette el a titkári metódságot, utána még évtizedekig erdélyi nagyprépostként működött. *Fögel*: II. Ulászló i. m. 49. – *Bónis* i. m. 319.

³⁹ *J. Stipišić–M. Šamšalović*: Isprave u arhivu Jugoslavenske Akademije. Zbornik Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije. 4 (1961) 3818, 4175. sz. – *J. B. Tkalčić*: Monumenta liberae regiae civitatis Zagrabiae. Tom. III. 145–147.

⁴⁰ Dl. 106083. 409. – *Fögel*: II. Lajos i. m. 42. (Szerinte már 1516-ban az.) – *Bónis* i. m. 323.

⁴¹ Magyar Katolikus Lexikon. II. köt. Bp. é.n. 58–59. – 1523-ban, püspöki kinevezése után kötelezte magát annata fizetésére a leleszi prépostság címén. *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivo Secreto Vaticano 1421–1536*. Kiadta Körmeny József. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/21. k.) Bp. 1990. 228. sz.

⁴² *Köblös* i. m. 293–294.

⁴³ *Történelmi Tár* (1908) 260.

⁴⁴ *Sörös Pongrác*: Jerosini Brodarics István (1471–1539.) Bp. 1907. 8–11. Sörös azt tartotta, hogy egyszerre volt a pécsi püspök titkára, és kancelláriai tisztviselő. Ezt a magam részéről sajnos nem tudom alátámasztani. Bakócz fő- és titkos kancellár 1517-ben említett titkára, Berzencei Sándorfői János esetében sem tudjuk kancelláriai szolgálatát kimutatni. Dl. 67885.

ter pedig a jegyzők szokásos címe volt.⁴⁵ Természetesen – sőt ez a valószínűbb – lehetett vajdai, megyei, vagy hiteleshelyi notárius is. 1500-ban különben a krakkói egyetemre iratkozott be, ahol 1502-ben baccalaureusi fokozatot szerzett.⁴⁶

Fentebb már szó volt a kancellár panaszáról, hogy az uralkodó gyűrűspecével kiállított oklevelekkel kerüli meg a kancelláriát.⁴⁷ Az 1525 évi rákosi országgyűlés 3. cikkelye azt írta elő, hogy a király gyűrűspecétjét egy magyar titkár őrizze, akire azt a király rábízta.⁴⁸ A törvényben szó van a királyné pecsétjéről is, elsősorban azt akarták elérni, hogy ne idegen (pl. egy cseh) kezében legyen. Az viszont nyilvánvaló, hogy a gyűrűspecétet alkalmazó iroda nem tartozott a kancellár alá, így az annak élén álló titkár sem. Sajnos, nem tudjuk, hogy a nagyszámú titkár közül ki vezette a gyűrűs pecsétes irodát. Nem valószínű viszont, hogy az ugyanazt a királyi titkár címet viselők között egyesek az uralkodó, mások pedig a kancellárnak lettek volna alávetve.

Adataink változatlanul nem egyértelműek, ezért most a secretariusok tevékenységét kell megvizsgálnunk. A szakirodalom a referensségüket tartotta a legfontosabb, ezért ezzel kezdek. Az 1518-as dekrétumból és az 1523-as javaslatból nyilvánvaló, hogy az általuk „referált” ügyek nem, vagy csak részben kerültek a királyi tanács elé. Főként az uralkodóhoz benyújtott kérvényeket intézték el, és ennek alapján közvetítették a kancellária felé az oklevéladási parancsot.⁴⁹ Ez a tevékenységük pontosan megfelelt a francia maître des Requêtesnek, akiknek nevét a kérvény alapján kiállított oklevélben a francia kancellária ugyancsak „ad relationem” jegyzettel tüntette fel. Ők azonban az hôtél-hez, azaz az udvarhoz, és nem kancelláriához tartoztak.⁵⁰ A magyar királyi titkárok által referált ügyeket jól összefoglalta Szilágyi Loránd, aki azonban nem vette észre, hogy csak jelentéktelen királyi kegnyilvánító oklevelek mentek át a secretariusok kezén.⁵¹ A fontosabb tárgyú kegnyilvánító oklevélen, valamint gyakorlatilag valamennyi kormányzati intézkedésen a királyi parancsra (commissio /propria/ domini regis) utaltak, vagy ezeket a Jagelló-kor második felében az uralkodó saját kezűleg aláírta. Egyedül pénzügyigazgatási tárgyú okleveleken találjuk meg olykor a commissio, vagy aláírás helyett a kincstartó relatioját. A referensség jelentéktelenségét jól mutatja néhány viszonylag sok királyi oklevelet tartalmazó levéltárban a kancelláriai jegyzettel, vagy aláírással ellátott oklevelek aránya. A Zichy levéltárban fennmaradt II. Lajos által kiállított oklevelek megoszlása a következő. 11 királyi aláírást visel, 25 commissios és 4 relatio jegyzetű. Ugyanez a három csoport az Esterházy levéltárban: 4, 11, 3. Városi levéltárak közül, ahol sok a kormányzati ügy: Bártfán 4, 40, 7; Sopronban: 4, 66, 4. (Városoknál a relatio oklevelek közt is több a kincstartói, mint a titkári.)⁵²

Mindez a titkárok referensi feladatkörét jelentéktelenebbnek mutatja a korábban feltételezetténél. Mivel II. Ulászló alatt megnőtt a számuk, az sem zárható ki, hogy ezzel csökkent presztí-

⁴⁵ *Jakó Zsigmond*: A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). II. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/17.) Bp. 1990. 2993.sz.

⁴⁶ *Schrauf Károly*: Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis. A krakói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke (1493–1558). (Magyarországi Tanulók Külföldön III.) Bp. 1893. 65. – Később királyi titkár, beregszászi plébános, egri nagyprépost, majd veszprémi püspök lett. Szalkainak az 1525-ös hatvani országgyűléssel kapcsolatos eltávolítása után kinevezés nélkül ő látta el a kancellári feladatokat. – Ld. rá pl. *Fógel*: II. Lajos i. m. 42. 5. j. – *Bónis* i. m. 324. Bónis tévedett: járt egyetemre.

⁴⁷ Ld. fenn, 23–24. j.

⁴⁸ *Kovachich*: Supplementum i. m. Tom. III. Budae 1801. 25.

⁴⁹ A kérvények intézésével maga Szilágyi foglalkozott, aki közölt is néhányat. *Szilágyi Loránd*: Írásbeli supplicatiók a középkori magyar administrációban. In: Levéltári Közlemények 10 (1932) 157–176. – Az ott közölteknél természetesen jóval több maradt fenn. Ld. pl. egy Budai László által 1525. március 30-án elintéztett supplicatiót. Df. 201626.

⁵⁰ *Ferdinand Lot et Robert Fawtier*: Histoire des institutions françaises au Moyen Age. Tome II. Institutions royales. (les droits du Roi exercés par le Roi.) Paris 1958. 81–84.

⁵¹ *Szilágyi*: A magyar királyi i. m. 53–59.

⁵² Szilágyi Loránd referens és királyi tanács elméletét már korábban cáfoltam. *Kubinyi András*: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején. In: Századok 121 (1988) 155–160. – A referensek statisztikai aránya ellenőrizhető a fent említett levéltárakban.

zsük. Ezt mutatná az, hogy míg korábban a legtöbb titkár püspökséghez jutott, erről később már nem beszélhetünk.⁵³ Igaz, az ország 16 érseki és püspöki székéből csak keveset kaphatott meg az 1516 és 1526 közti 25 királyi titkár, hiszen ritkábban üresedtek meg, mint ahogy új titkárok bekerültek. Az viszont megvizsgálandó, hogy a referensként ki nem mutatható, diplomataként foglalkoztatott secretariusok ezt a címet valóban csak követségeik idejére kapták meg, ahogy azt Szilágyi feltételezte. A statisztikai adatok ezt egyértelműen cáfolják. A II. Lajos alatt az általam ismert oklevelekben említett 25 titkár közül 18 mutatható ki 1516 és 1526 között referensként is, köztük olyan ismert diplomaták, mint Brodarics István, Gerendi Miklós, Macedóniai László, Piso Jakab vagy Statileo János.⁵⁴ A referens adat nélküli hét személy esetében egyéenként más – más módon magyarázható ennek hiánya. A külföldi Balbi Jeromos már II. Ulászló korában is csak diplomataként szolgált.⁵⁵ Mekcsei György befolyásos politikai személyiség volt, végig királyi titkárként és tanácsosként szolgált, de még II. Ulászló alatt sem mutatható ki követként, vagy referensként.⁵⁶ Csulai Móré Fülöp 1502-től volt titkár. II. Ulászló alatt még kimutatható referensként, utána szinte állandóan velencei követként működött, majd 1524-ben pécsi püspök lett.⁵⁷ Normann János pilisi apát titkárságára egyetlen adatunk van 1523. szeptember 29-ről. Igaz, lehetett a királyné secretariususa is, bár 1517-ben királyi káplánként fordult elő.⁵⁸ Paksi Balázs budai prépost 1516-ban már biztosan királyi titkár, elvileg akár még II. Ulászló is kinevezhette. 1524-től győri püspök. Secretariusként többször említik, de referensként nem tudjuk kimutatni.⁵⁹ Serédi Gáspár 1522-ben váci örkanonok volt, 1524-ben a ferrarai egyetemről átment a bolognaira, 1525-ben királynéi, 1526-ban pedig királyi titkár. Rövid titkársága idején az egyházi kincsek összegyűjtésében vesz részt.⁶⁰ Egyetlen adat nevezi titkárnak Thurzó Eleket: Eck Bálint 1520. november 14-én hozzá intézett ajánlása. Ebből különben következtetni lehet, hogy nem sokkal előbb nevezte ki a király.⁶¹ Csak rövid ideig viselhette a secretariusi címet, ugyanis legkésőbb 1521 nyár elején már királyi kamarásmesterként az „igazi bárók” közé került.⁶²

⁵³ A titkárok egyházi javadalmaira az adatok többsége *Szilágyi*: A magyar i. m. és *Bónis* i. m.-ben megtalálható.

⁵⁴ Ld. a referens titkárok táblázatát. Az okleveles adatokat helyhiány miatt csak fontosabb esetekben idézem.

⁵⁵ *Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. VIII/8. k. Bp. 1880. 32–74. - *Hermann*: Egy humanista i. m. 225–242. - *Bónis* i. m. 320–321. Előfordul királyi consiliariusként is.

⁵⁶ *Fógel*: II. Ulászló i. m. 50. - *Bónis* i. m. 321. - Ld. még rá alább részletesen.

⁵⁷ *Fógel*: II. Ulászló i. m. 48. - *Bónis*: i. m. 317. - *Gerézy Rabán*: Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Tanulmányok. Bp. 1968. 235–239, 249–251. - Referens még 1515. december 24-én II. Ulászló egy oklevelén: Relatio venerabilis Philippi More, prepositi Agriensis, secretarii regie Maiestatis. (Az oklevélben Szalkai váci püspök és Mekcsei György volt szepesi préposttal együtt secretarius és consiliariusként szerepel. A király ezt a három titkárt küldte ki, hogy az akkor még csak conservator Bucsei Illés zágrábi kanonoknak kanonoktársaival folytatott vizsályát intézzék el. *Tkalčić* i. m. III. k. 145–147. Feltehetően jó viszony állt fenn a későbbi titkár Bucsei, valamint a jövőbeli kancellár Szalkai és két titkártársa közt.

⁵⁸ A győri káptalan ekkor fogadta a bécsúj helyi csúcstalálkozóra utazó királyi párt. Többek közt Szalkai kancellárt, valamint három királyi titkárt: a pilisi apátot, az egri prépostot és egy bizonyos Vilmost is megvendégelték. - *Iványi Béla*: A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Bp. 1918. 20. 3. j. - Vilmos kétség kívül Mária titkára volt. *Gernot Heiß*: Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. In: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsschreibung. 82 (1974) 128. (1522.) - 1525-ben is Mária titkára volt Hongvilla-i (?) Vilmos. Dl. 73622. Bár a királyi házaspárnak voltak közös titkárai is, a jelek szerint külföldi Vilmos esetében ez valószínűtlen. - Az egri prépost épp úgy lehetett Móré, mint Bácsi Miklós kispépost. - A pilisi apát családneve: *Ferenc L. Hervay*: Repertorium historicum ordinis Cisterciensis in Hungaria. (Bibliotheca Cisterciensis 7.) Roma 1984. 152. (1515-től töltötte be az apáti széket.) - Királyi káplán: Df. 241158.

⁵⁹ *Fógel*: II. Lajos i. m. 42. - *Bónis* i. m. 323. - *Köblös* i. m. 310. - Első adat titkárságára Alvise Bon velencei követ 1516. augusztus 6-án kelt jelentésében olvasható. Beszámolt arról, hogy tárgyalt a budai préposttal, a királyi titkárával. Marino Sanuto világkrónikájának Magyar–Országot illető tudósításai. Közli Wenzel Gusztáv. III. Magyar Történelmi Tár 25 (1878) 49.

⁶⁰ *Fógel*: II. Lajos i. m. 44. - *Veress Endre*: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. (Olaszországi Magyar Emlékek III.) Bp. 1941. 86–87.

⁶¹ *Analecta nova ad historiam renescentium in Hungaria litterarum spectantia. Ex scriptis ab Eugenio Ábel relictis*. Ed. Stephanus Hegedűs. Bp. 1903. 182–184. - *Fógel*: II. Lajos 36. 2. j. szerint 1519-ben már titkár lett volna. Ezt vette át *Bónis* i. m. 323–324, tőlük pedig *Erdélyi Gabriella*: Egy kivételes karrier Mohács előtti kez-

Amikor apja 1516. március 13-án bekövetkezett halálával II. Lajos átvette az uralkodást, több változás következett be. A politika intézésében nagy szerepet játszó Szatmári György pécsi püspök titkos kancellárt ugyanis 1515 elején felváltotta Frangepán Gergely gróf, kalocsai érsek, hogy az új király trónra lépése után Szatmári visszakapja a tisztet.⁶³ Az 1515-ben még titkárként kimutathatók közül Gosztonyi János, Megyericsei János és Szeremlyéni Ferenc a következő évben már nem azok. Szalkai tisztét a kincstartóságra cserélte fel. Secretarius maradt Balbi, Móré, Mekcsei és Keserű Mihály, akár Acél Ferenc és Statileo János, noha ők 1515-ben, Frangepán kancellársága idején lettek titkárok. 1515-ben tehát tíz királyi titkár működött.⁶⁴

II. Lajos titkárai általam ismert referensi tevékenysége évekre elosztva⁶⁵

A titkár neve / év	1516	'17	'18	'19	'20	'21	'22	'23	'24	'25	1526	Össz.
Acél Ferenc	-	1	-	5	3	1	-	-	-	-	-	10
Albisi Bernát	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	1	5
Apafi Farkas	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Bácsi Miklós	8	5	5	6	2	-	1	3	1	1	1	33
Batthyány Orbán	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Bebek Imre	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	6
Brodarics István	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
Bucsai Illés	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Budai László	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2
Gerendi Miklós	-	-	-	-	-	-	-	1	3	4	-	8
Kálnai Imre	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	4
Keserű Mihály	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Macedóniai László	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Nádasdi Tamás	-	-	-	-	-	-	-	-	4	5	-	9
Oláh Miklós	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
Piso Jakab	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	3
Statileo János	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Szalaházi Tamás	-	-	-	-	2	6	2	2	-	-	-	12
Összesen	8	10	8	11	9	7	3	7	13	19	12	107

Tehát II. Lajos korában összesen 107 oklevélen találunk titkári relatiót (ide számítva néhány általuk aláírtakat is), beleértve 1526-ban Macedóniai Lászlóét, noha a kancelláriai jegyzet királyi tanácsosként nevezte meg. Mivel secretariusi említése maradt fenn 1522-ből, és épp

detei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter. Szerkesztőtársak: Rihmer Zoltán és Thoroczkay Gábor. Bp. 1998. 122. Ezt sajnos nem tudom bizonyítani. Az biztos, hogy 1519. május 1-én kelt levele szerint még csak körmöci kamarás és királyi cubicularius volt. Df. 217776.

⁶² Erdélyi i. m. 122. 36. j.

⁶³ Bónis i. m. 313. – Téved azonban Bónis, hogy Frangepán nem járt egyetemre. 1480-ban iratkozott be a bécsi egyetemen. Die Matrikel der Universität Wien. Bd. II. Wien 1967. 178. – A kancellár-cserékre ld. Hermann Zsuzsanna: Az 1515. évi Habsburg–Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez. (Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. Új sorozat 21.) Bp. 1961. 40–42.

⁶⁴ Bónis i. m. 317–322. – Szalkaira: Kubinyi András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. (METEM Könyvek 22.) Bp. 1999. 151–154. – Kisszelői Acél Ferenc (Zelei előnévvel is írják) esete problematikus. 1513-ban tűnik fel, mint pozsonyi és váci kanonok. Szalkai akkor lett váci püspök, Balbi pedig pozsonyi prépost volt. 1515-ben Acél királynéi titkár címmel fordul elő, azonban az országban nincs királyné. Így az adat elírás lehet, valójában királyi secretarius lett, amely tisztet haláláig betöltötte. Köblös i. m. 453–456.

⁶⁵ A sok adatra tekintettel a jelzeteket helyhiány miatt csak akkor idézem, ha valamely okból lényeges.

1526-ból, ennek ellenére a titkárok közé sorolandó.⁶⁶ A 18 referens titkár közt nem oszlik meg arányosan a referenst említő 107 oklevél. 1516-ban – jelenlegi tudomásom szerint – egyedül az akkor a titkárok közé került Bácsi Miklós relatioja mutatható ki. 1521 kivételével minden évben referált, 1522-től azonban csak ritkán. Így is ő volt a leggyakrabban foglalkoztatott referens. Származását nem ismerjük, amennyiben igaza lenne Fögel hipotézisének, hogy testvére lett volna a politikai röpiratot író Bácsi Ferencnek, János király későbbi titkárának, akkor nemes lehetett.⁶⁷ Eredetileg nem volt egyházi javadalma sem, 1516. december 15-én nevezte ki a király a halálozás miatt megürült egri Boldogasszonyról nevezett társaskáptalan prépostjává. Úgy látszik, hogy a javadalomra mások is igényt tartottak, az így keletkezett vitát a királyi tanács döntötte el 1517. március 24-én Bácsi javára. Innen tudjuk meg, hogy ő volt az első királyi titkár, azaz mintegy a titkárok testületének vezetője. Erről a tisztségről eddig nem volt adatunk. A legújabb secretarius tehát furcsa módon megelőzte rangban a gyakorlott, és magasabb javadalmakat élvező társait. Az ügyben döntő tanács összetétele is tanulságos: Bakócz bíboros érsek kancellár, Szalkai váci és Keserű boszniai püspökök, (az előbbi akkor kincstartó, az utóbbi titkár volt), Perényi Imre nádor, Korlátkövi Péter udvarmester, Drágfi János és Ország Ferenc. A tényleges kancellár Szatmári azonban nem volt jelen.⁶⁸ A Bácsi mellett 1521-ig referens Kisszelői (Szelői, Zelei) Acél Ferenc 1519-ben és 1520-ban relatio számával megközelítette, sőt megelőzte őt. Szemben Bácsival, Acél a referensség mellett egyéb feladatokat is látott el, pl. 1520 elején követségben ment az osztrák régensekhez,⁶⁹ és adószedésben részt vett.⁷⁰ A királyt elkísérte Csehországba, 1522. június 29-én a prágai várból ír levelet Acél királyi és királynéi (!) titkár, szatmári főesperes.⁷¹ Burgo császári követ augusztus 24-én Prágában órá bízta, hogy a cseh hírekről tájékoztassa a nádort.⁷² Haláláról Szerémi hagyott hátra egy több adatot összekavaró tudósítást. A lényege az, hogy Bátor nádor a saját házában alvó Acélt meggyilkoltatta, mert eláztatta a királynál Prágában.⁷³ A történetnek van valóságmagja. Siegmund von Herberstein osztrák követ jelenti 1523. május 23-án, hogy az országgyűlés ideje alatt megtalálták Acél királyi titkár holttestét 11 sebbel a nádor háza mellett.⁷⁴ Bácsi és Acél mellett, részben pedig helyettük 1520 és 1523 közt Szalaházi Tamás beregszászi, majd egri nagyprépost adott a legtöbb relatiót. Veszprémi püs-

⁶⁶ 1522: Df. 260438. – 1526-ban a Ferdinánd által a Mohács után életben maradt urak írandó levelek címzései közt: Reverendo Ladislao Macedonyay Preposito Quinqueecclesiensi, Secretario etc. olvasható. Egyháztörténelmi Emlékek a magyarországi hitújítás korából. (a továbbiakban: ETE). Szerk. Bunyitay Vince, Rapaics Rajmund, Karácsonyi János. I.k. Bp. 1902. 296. – *Bónis* i. m. 326. kétségbe vonja az adat hitelességét, mert egyrészt nincs titkári működésére adat, másrészt, mert más titkárok is életben maradtak. (A címjegyzék Macedóniaiak kívül említi Oláh Miklóst, Gerendi Miklóst, Nádasdi Tamást, Bácsi Miklóst és Piso Jakabot.) Mint láttuk, maradt titkárságára adat, a Bónisnál hiányolt Szalaházin, Kálnain és Mecsein kívül pedig mások is életben maradtak: Albisi Bernát, Apafi Farkas, Batthyány Orbán, Bebek Imre, Serédi Gáspár, Statileo János. Túl sok a kimaradt személy, hogy ebből arra lehessen következtetni, miszerint valakit tévesen vettek fel. – Macedóniai életére ld. *K. Obermayer Erzsébet–Horváth István Károly*: Macedóniai László. Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben. In: Századok 93 (1959) 773–801.

⁶⁷ *Fögel*: II. Lajos i. m. 42. 1. j. – Bácsi Ferencre részletesebben ld. *Kubinyi András*: Politikai vitakultúra a Mohács előtti Magyarországon. Bácsi Ferenc szózata a hatvani országgyűléshez (1525), valamint egy latin verse. In: *Studia professoris – Professor studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk. Almási Tibor, Draskóczy István, Jancsó Éva. Bp. 2005. 169–195.

⁶⁸ *Kóta Péter*: Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről. (1130) 1212–1526. (Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I. = Vas megyei levéltári füzetek 8.) 211. 646. sz. – Bácsi Miklós titkárt kanonokká Lajos 1516. december 15-én nevezte ki. U.o. 210. 644. sz.

⁶⁹ Df. 241184.

⁷⁰ Df. 241230, 241236, 247690.

⁷¹ Df. 243518.

⁷² Dl. 25661.

⁷³ *Szerémi György* Emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543. Közli Wenzel Gusztáv. (Monumenta Hungariae Historica II/1. k.) Pest 1857. 75.

⁷⁴ Haus- Hof- und Staatsarchiv Wien (a továbbiakban: HHStA) Grosse Correspondenz 25. b. 23. 05. 1523. – Acél életére ld. fenn, 64. j.

pöki kinevezése után erre már nincs adatunk, azonban minden jel szerint titkár maradt, és ezért vehette át 1525-ben egy fél évre a kancellária vezetését.⁷⁵

1523 – 1524-től kezdve a referensek megoszlásában változás mutatható ki. Ennek több oka lehetett. A referensek (és királyi oklevelek) száma 1522 elejétől erősen lecsökkent, mivel a király több mint egy évig Csehországban tartózkodott, és csak 1523 tavaszán tért haza. Bakócz fő- és titkos kancellár 1521-ben meghalt, utóda mind ebben a tisztségben, mind az érsekségben Szatmári György lett. Bár sem Bakócz bíborost, még kevésbé Szatmárit nem lehetett teljesen kizárni az államügyekből, a kancellária tényleges vezetését 1517 vége óta egyre inkább Szalkai kancellár vette át, aki Szatmári előléptetése után megkapta annak titkos kancellári címét is. Szatmári esztergomi érsek-prímás, fő- és titkos kancellár 1524. április 7-én meghalt, összes méltóságát és tisztségét Szalkai örökölte, aki mellett nem működött más kancellár.⁷⁶ Ami a relatio jegyzetek megoszlását illeti: 1523-ban 4, (Albisi Bernát, Bácsi Miklós, Gerendi Miklós, Szalaházi Tamás), 1524-ben 6, (Albisi, Bácsi, Bebek Imre, Brodarics István, Gerendi, Nádasdi Tamás), 1525-ben 8, (Bácsi, Batthyány Orbán, Bebek, Brodarics, Budai László, Gerendi, Nádasdi és Statileo János), 1526-ban ugyancsak 8 titkár (Albisi, Apafi Farkas, Bácsi, Batthyány, Budai, Kálnai Imre, Macedóniai László és Oláh Miklós), referensségre maradt adatunk. Feltűnő, hogy egy titkár ugyanabban az évben nem sokszor fordul elő. Négy-szer – ötször találjuk meg ugyanabban az évben Bebeket (1525), Gerendit (1525), Kálnait (1526), Nádasdit (1524, 1525.) A secretariusok többsége tehát ritkán referált. Az ő relatiojukra kiadott oklevelek között egyáltalán nem mutatható ki ügykör, vagy területi illetékség szerinti specializáció. A beérkezett kérvényeket bármely titkár elintézhette, akár honnan is érkezett a supplicatit benyújtó személy. Egyedül a követségből épp hazatért Brodarics Istvánnál látható valami területi érdeklődés: mind 1524 évi, mind pedig 1525-ös relatioja délvidéki barátja érdekét szolgáló oklevélen olvasható.⁷⁷

A relatio jegyzetekből arra következtethetünk, hogy ezen rutin ügyek zömét 1516 után néhány évig egy – két titkár kezébe vonták össze. 1524-től viszont a kérvények elintézését elsősorban az újonnan kinevezett secretariusokra (Apafi, Bebek, Budai, Kálnai, Nádasdi, Oláh) bízta. A püspökséget kapott titkárok viszont ettől kezdve már nem vettek részt referensként az ügyintézésben. Ez talán összefügg azzal, hogy 1524-ben a volt titkár Szalkai lett az egyetlen kancellár, és az ő ötlete volt a relatio intézését a kezdőkre bízni. Ez természetesen nem változtatott a secretariusok jogállásán: a kancellária továbbra is bármely titkártól elfogadott oklevéladási parancsot. Részben az épp kéznél levő secretariusok, részben azok, akik barátjaik ügyét akarták meggyorsítva elintézni (mint Brodarics), referenskedtek. Valószínűleg ezzel magyarázható, hogy egyes titkárok relatio adási tevékenységében olykor akár több évi hiátus mutatható ki. Ennek ellenére a kancelláriai jegyzetek a legfontosabb források a királyi titkárok archontológiája összeállítására.

Ez ugyanis nem könnyű feladat. Királyi secretarius az, aki vagy magát nevezi saját írásában annak, vagy akit oklevélben annak említenek. Ezek a források vonatkozhatnak magánügyeikre, vagy egyházi javadalmaikkal lehettek kapcsolatosak. A legfontosabbak azok, amelyek a titkár feladatköre ellátása közben mutatják, hiszen ezekből ismerjük meg munkájukat, amelyben – mint láttuk – nem a referensi volt a legfontosabb. Sajnos, a secretariusokat említő oklevelek csak esetlegesen maradtak fenn, és ami még nagyobb baj, nem mindig neveznek valakit titkárnak, noha az. Előfordul, hogy valaki több éven át nem fordul elő titkárként, noha nyilván nem váltották le közben. A referensek közt is találunk több éves hiátust. Ezt a referensként nem egyelőre ki nem mutatható királyi secretariusok közül a legjobban Meksei

⁷⁵ Ld. fenn, 46. j.

⁷⁶ Vö. *Szilágyi*: A magyar királyi i. m. 9–10. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 40. – *Bónis* i. m. 311–314. – Szatmárirra: *Farbaky Péter*: Szatmári György a mecénás. Egy főpap műpártoló tevékenysége a Jagelló-kori Magyarországon. (Művészettörténeti Füzetek 27.) Bp. 2002. 17–20. – Szalkaira: *Kubinyi*: Főpapok i. m. 147–160.

⁷⁷ Df. 259651, 260227. – Gerendi Miklós pl. 1525-ben négy oklevélen szerepel relátorként. Január 23-án Heves (Dl. 24063.), április 23-án Vas (Dl. 62100.), július 30-án Békés (Dl. 30352.) és október 1-én (Dl. 97718.) Zemplén megyei ügyben.

György esetében figyelhető meg. A Baranya megyei nemes 1489-ben pécsi kanonokként tűnik fel, majd 1493-tól Szapolyai István nádor magántitkára, később szepesi prépost, javadalmáról azonban lemond, és világiként él tovább. 1511-ben királyi tanácsos, 1512-ben titkár, 1513-ban megint tanácsos, 1514-ben királyi titkárként a Hármaskönyvet felülvizsgáló bizottság tagja, 1518-ban – cím nélkül – részt vesz a prelátusokkal és bárókkal együtt a Szent György-napi dekrétum meghozatalában, 1519-ben királyi titkár és tanácsos, de ugyanabban az évben mester címmel a kúriából kiküldött nádori ember is, hogy 1526-ban újból királyi titkárnak és tanácsosnak nevezzék. (Mohács után János-párti úr.) Mekcei 1511-től 1526-ig nyilvánvalóan folyamatosan királyi titkár és tanácsos volt, de nem nevezték meg mindig a kettős címmel, olykor egyikkel sem.⁷⁸

Gyakorlatilag lehetetlen a titkárok hivatalviselése kezdő és befejező dátumát – néhány kivételtől, mint az 1516-os változás, eltekintve – megállapítani. Mikor kezdte meg pl. titkári tevékenységét Gerendi Miklós? Azt láttuk, hogy a király 1523. szeptember 10-étől kezdve négy hónapig akart neki egyházi javadalmat szerezni.⁷⁹ Mivel 1523. szeptember 30-án kelt az első oklevél, amely őt tudomásom szerint először említi referensként,⁸⁰ kinevezését a nyár végén történtnek gondolhatnánk. Csakhogy 1523. március 2-án írt Bornemissza János budai várnagynak egy levelet Prágába, hogy a magyarországi hírekről az oda utazó Gerendi Miklós királyi secretarius fog neki beszámolni.⁸¹ Innen ment tovább magyar követként Zsigmond lengyel királyhoz.⁸² Titkári kinevezésére így legkésőbb 1522 elején, II. Lajos csehországi útja előtt kerülhetett sor. 1522. júniusában különben az erdélyi szászok gyűlése összehívására küldte a király az erdélyi sókamaraispánnal közösen.⁸³ 1526-ban az összegyűjtött egyházi kegyeszek felhasználásával volt megbízva. Nevét említik a Mohács után életben maradt titkárok közt.⁸⁴

A titkári minőséget sajnos az oklevelek nem mindig adják meg. Tanulságos a királyi tanács 1519. április 15-i üléséről Sárközi Albert királyi ügyigazgató által készített feljegyzés. Ezen jelen voltak Várdai Ferenc erdélyi, Szatmári György pécsi, Szalkai László váci, Ország János szerémi, Keserű Mihály boszniai püspökök, Móré Fülöp és Paksi Balázs budai prépostok, György brandenburgi örgróf, Szapolyai János erdélyi vajda, Várdai Pál kincstartó, Bornemissza János pozsonyi ispán, Sárkány Ambrus, valamint a választott köznemesi ülnökök közül Ártándi Pál, Glésán Miklós, Amadé István és Kenderesi Mihály.⁸⁵ Szatmári és Szalkai kancellároknál, Keserű, Móré és Paksi titkároknál a feljegyzés nem utal hivatalukra. Keserű ugyan a boszniai püspökség révén hivatalból tagja volt a tanácsnak, Móré és Paksi viszont csak titkár-

⁷⁸ Ld. fenn, 56. j., valamint 1489: Df. 259585. – 1511: Dl. 106083. 56. – 1512: Dl. 106083. 83. – 1513: Dl. 106083. 233–234. – 1514: *Werbőczy István: Tripartitum. A Dicsőséges Magyar Királyság Szokásjogának Hármaskönyve*. Latin–magyar kétnyelvű kiadás. Bp. 1990. 12. Ő volt a bizottságban az egyetlen királyi titkár. Nem tudni, hogy a bizottság sorrendjéből lehet-e rangra következtetni. Ez a következő: tisztelendő Várdai Pál prépost, a királyi jövedelmek adminisztrátora, nagyságos Batthyány Benedek budai várnagy (Orbán későbbi titkár apja), és a vitézlők: Ellyevölgyi János nádori, Bellyéni Albert és Bolyári Pál személynöki ítélőmesterek, Keserű István, Magyarország alnádora (Mihály titkár apja), Mekcei György királyi titkár, Szobi Mihály és Dombai Pál, a királyi ítélőszék esküdt ülnökei, valamint Hencelfi István királyi jogügyigazgató. – 1518: ld. fenn, 17. j. – 1519: Df. 272641. (Secretarius et consiliarius regie maiestatis.) – 1519: A Balassa család levéltára 1193–1526. Fekete Nagy Antal kézírata alapján sajtó alá rendezte és szerkesztette Borsa Iván. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II/18.) Bp. 1990. 522. (Mester, a királyi kúriából kiküldött nádori ember.) – 1526: Dl. 24259. – A Mohács utáni szereplése vizsgálata nem e tanulmány tárgya.

⁷⁹ Ld. fenn, 18–20. j.

⁸⁰ Dl. 66439.

⁸¹ HHStA Grosse Correspondenz 25.a. 02. 03. 1523. – Már nem sokkal előtte, 1523. február 7-én testvéreivel együtt új adományt kap birtokaira Gerendi Miklós királyi titkár. Dl. 28701.

⁸² 1523. augusztus 30-án már itthon van. Acta Tomicia VI. k. 311–312. – Szeptember 23-án már Esztergomból ír Gerendi titkár a lengyel főkancellárnak. U.o. 319–320. – Követségére utal a lengyel király főkancellárjának, a bécsűjhelyi csúcstalálkozóra készített instrukciójában. A csúcstalálkozóról pedig őt küldtek Szatmári primáshoz tárgyalni. Krzysztof Szydłowiecki i. m. 110–111, 151, 170.

⁸³ Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. I. Bd. Kronstadt 1886. 436.

⁸⁴ Ld. fenn, 66. j., valamint alább, 129. j.

⁸⁵ ELTE Egyetemi Könyvtár. Kézirattár. Litterae et epistolae originales. (A továbbiakban: LEO.) 16.

ságuk alapján kerülhettek oda. Ez viszont azt jelenti, hogy a titkárok, vagy egy részük megjelenhetett a tanácsüléseken. Ritkán a secretariusok neve mellé a királyi tanácsosi címet is kitették, azonban nem tudjuk, hogy ez mindenkinek kijárt-e. A fennmaradt adatokban említettek-nél azonban biztosan jóval többen voltak, ugyanis azoknál is csak egy-két adatban fordul elő, akiknél megtaláljuk a királyi consiliarius címet.⁸⁶ A titkároknak tehát bizonyos mértékben a külföldi uralkodói tanácsokban működő „tanult tanácsstagokkal” analóg szerepe lehetett. Igaz, azok többnyire polgári származású jogászok voltak, nálunk pedig kevés köztük a jogász.⁸⁷ A királyi tanácsi közreműködés, valamint a kérvények ügyintézésén kívül a secretariusok fontos diplomáciai feladatokat is elláttak. A kancellárok mellett részt vettek a Magyarországra érkezett külföldi követekkel való tárgyalásokban, és a diplomáciai levelek megfogalmazásában,⁸⁸ valamint külföldi követségekben. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy bár a diplomaták közt ők számítottak igazán szakembernek, és talán többségben is voltak, nem csak ők vettek részt a külügyi tárgyalásokon, vagy utaztak követségbe.⁸⁹ A Mohács előtti évtized magyar diplomáciatörténetében számos királyi titkárral találkozhatunk.⁹⁰ A közismert diplomaták: Balbi,⁹¹ Brodarics,⁹² Gerendi,⁹³ Macedóniai,⁹⁴ Móré,⁹⁵ Piso⁹⁶ és Statileo⁹⁷ mellett – nem számítva a király cseh titkárait – még Acél Ferenc⁹⁸ és Nádasdi Tamás⁹⁹ is kimutatható követként. (Mindketten Ausztriába utaztak.) Batthyány Orbánt Mohács előtt Moldvába küldték.¹⁰⁰ Bizonyos mértékben diplomatáknak kell felfognunk azokat a királyi megbízottakat is, akiket az uralkodó másik országába, Csehországba, ill. annak melléktartományaiba küldött, hiszen ott a kormányzat a rendek kezében volt. Köztük van Budai László, aki 1525-ben pénzverési ügyben ment Csehországba.¹⁰¹ Budai Tóth László először 1524. november 4-én Eperjes város ügyvédvalló levelében fordul elő, mint szepesi kanonok és királyi titkár.¹⁰² 1523. február 14-én a Rómába küldött magyar követek titkáráként Velencében járt László kalocsai kanonok.¹⁰³

⁸⁶ Brodarics: *Lettere di Principi* i. m. 25. (1525.) – Balbi: ld. fenn, 55. j. – Macedóniai: ld. fenn, 66. j. – Mekcsei: ld. fenn, 57, 78. j. – Móré: ld. fenn, 57. j. – Statilius János: *Joannes Kukuljević aliter Bassani de Sacchi*: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Pars I. Zagrabiae 1862. 272–273. (1525.) – 1526. augusztus 24-én Mária királyné kinevezte titkárát és tanácsosát, Oláh Miklóst egri nagypréposttá. Dl. 89227. Oláh ugyanakkor királyi titkár is volt, tehát feltételezhető királyi consiliariusága is. – A püspökséget viselő titkárok természetesen tanácsstagok is voltak, de oda kell számítani azokat is, akiknek tanácsi megjelenését ki tudjuk mutatni, így Paksi Balázst. Ld. fenn, 85. j.

⁸⁷ Vö. pl. *Hermann Conrad*: Deutsche Rechtsgeschichte. Bd. I. Frühzeit und Mittelalter. 2. neubearbeitete Auflage. Karlsruhe 1962. 241. – A magyar titkárok származásáról és tanultságáról ld. alább.

⁸⁸ Vö. *Szilágyi* i. m. 79–92.

⁸⁹ *Kosáry Domokos*: Magyar külpolitika Mohács előtt. (Gyorsuló Idő.) Bp. 1978. 45–49. A követek közt főurak és katonai szakemberek is előfordultak. A királyi udvar tagjai diplomataként: *Kubinyi*: A királyi udvar i. m. 17–19.

⁹⁰ A legfontosabb irodalom: *Artner Edgár*: Magyarország és az Apostoli Szentszék viszonya a mohácsi vészt megelőző években (1521–1526). In: Mohácsi Emlékkönyv. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1926. 63–123. – *Török Pál*: A mohácsi vész diplomáciai előzményei. In: Uo. 141–192. – *Kosáry* i. m. – *Kubinyi*: Főpapok i. m. 107–121. – Mivel a szakirodalomból gyakorlatilag a teljes külföldön foglalkoztatott diplomáciai kar megismerhető, az alábbiakban a követekre csak egy utaló jegyzetet adok.

⁹¹ Ld. fenn, 55. j. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 101–102.

⁹² *Sörös*: Jerosini Brodarics i. m. 12–26. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 102–103.

⁹³ Ld. fenn, 82. j. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 104.

⁹⁴ Ld. fenn, 66. j. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 104.

⁹⁵ Ld. fenn, 57. j. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 103–104.

⁹⁶ *Ábel*: Magyarországi humanisták i. m. 83–94. – *Fógel*: II. Lajos i. m. 104.

⁹⁷ Ld. alább. – *Valamint Fógel*: II. Lajos i. m. 104.

⁹⁸ Df. 241184. (1520).

⁹⁹ Dl. 24405. 92. (1526. június 12.) Utiköltsége. – *Stephanus Brodericus*: De conflictu Hungarorum cum Solymano turcarum imperatore ad Mohach historia verissima. Ed. Petrus Kulcsár. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series nova. Tom. VI.) Bp. 1985. 37.

¹⁰⁰ *Uo.* 34–35.

¹⁰¹ *Fraknói*: II. Lajos i. m. 81.

¹⁰² Df. 229768. – Referens 1525. március 30-án (Df. 201626.) és 1526. április 30-án. (Dl. 105548.) – *Bónis* i. m. 325. csak az utóbbi adatot ismeri róla.

¹⁰³ *Óváry Lipót*: A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. I. Bp. 1890. 1168. sz.

Azonos Budai Lászlóval, aki szepesi és kalocsai kanonokként 1521-ben együtt tanult Padovában Batthyány Orbánnal – a későbbi királyi titkárral – és Buzlai Farkassal, Buzlai Mózes királyi udvarmester unokaöccsével. Móré László, akkori velencei követ intézte el fegyverviselési engedélyüket. Budai akkor adta oda Mórénak Megyericsei János néhai titkár általa lemásolt dáciai feliratgyűjteményét.¹⁰⁴ Budai László tehát már királyi titkári kinevezése előtt diplomáciai szolgálatot látott el, és érdeklődött az antik régiségek iránt.

A diplomáciai tárgyalásokon résztvevő secretariusokra kevés adat maradt. Gerendi szerepét az 1523-as csúcstalálkozón már említettem.¹⁰⁵ A budai prépost, azaz Paksi Balázs, 1516-ban a velencei követtel tárgyalt, 1519-ben pedig a lengyel király írt levelet neki.¹⁰⁶ Ez biztosan mutatja a címzett tekintélyét, és külügyi illetékességét. 1525. január 24-én a Budán tartózkodó Brandenburgi Albrecht német nagymesterrel a veszprémi püspök és Burgio pápai követ tárgyaltak. Szalaházi Tamás – bár már nincs titkárnak említve – bizonyára még az volt, és most külügyi kérdésekkel foglalkozott.¹⁰⁷ Így tizenhárom diplomatát, vagy külügyekben szerepet játszó tudunk kimutatni a 25 ismert II. Lajos-kori királyi secretarius közt. Mivel legalább négy titkárnál csak néhány hónapi tevékenységre maradt adat, ezért azt mondhatjuk, hogy a secretariusok több mint fele részt vett az ország külpolitikája alakításában.

A külügyi ügyintézés azonban – mint láttuk – nem volt a titkárok privilégiuma, hiszen követként másokat is kiküldtek. Pontosán ugyanez figyelhető meg a belügyi kormányzatban. A secretariusokat az uralkodó (pontosabban az államvezetés) olyan ügyek intézésére küldte ki, amelyekben legalább annyiszor az udvari nemesség tagjait is felhasználta: azaz főként a kamarásokat (cubicularii).¹⁰⁸ Pl. adószedésnél kiségitették a kincstári személyzetet. Ezt leginkább az erdélyi szászoknál lehet kimutatni, amikor a szász nemzetgyűlésen gyakran egy titkár, olykor egy másik megbízottal együtt kérte a király megbízottjaként az adót. 1520-ban Móré Fülöp egri prépost, királyi titkár nyugtatja a szászokat az adó megfizetéséről.¹⁰⁹ A következő évben, 1521-ben ebben az ügyben Acél Ferenc titkár jár el.¹¹⁰ 1522-ben ezzel Gerendi Miklós volt megbízva.¹¹¹ 1525-ben ugyancsak Gerendi jár ezért a szászoknál. Március 23-án kap e célból útiköltséget.¹¹² Május végén több oklevél említi ezzel kapcsolatos tevékenységét.¹¹³ Július 11-én és 16-án ez ügyben újra a szászoknál mutatható ki.¹¹⁴ Ez azért érdekes, mert ekkor még budai prépostként fordul elő a királyi titkár. Augusztus 13-án és 14-én azonban mind a király, mind az új kincstartó, Dóci János, mind saját maga fehérvári örkanonoki címét említi. Ezek az oklevelek különben azért keletkeztek, mert Thurzó Elek kincstartót felváltotta Dóci, azonban a szász adót meghagyták Gerendi kezelésében.¹¹⁵ Közben, április vé-

¹⁰⁴ Gerézdí i. m. 250–251. – *Lakatos Bálint*: Egy Jagelló-kori feliratgyűjtő humanista, Megyericsei János (1470?–1517) életpályája és gyűjteménye. Kézirat. Bp. 2004. Köszönöm tanítványomnak, Lakatos Bálintnak, hogy kéziratába betekintheztem.

¹⁰⁵ Ld. fenn, 82. j.

¹⁰⁶ Ld. fenn, 59. j. - *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. I. Bd.* Bearb. Von Augujst Kluckhohn. Gotha 1893. 641. 5. j.

¹⁰⁷ *Erich Joachim*: Die Politik des letzten Hochmeisters in Preußen Albrecht von Brandenburg. 3. Theil. (Publikationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven. LXI. Bd.) Osnabrück 1965. 354–355.

¹⁰⁸ *Kubinyi*: A királyi udvar i. m. 19–21.

¹⁰⁹ Df. 247651.

¹¹⁰ Df. 247690. (1521. szeptember 8.) – 1521 augusztusában a brassóiak István itélőmester és Ferenc gyulafehérvári prépost kérésére utaztak Nagyszebenbe. *Quellen zur Gesch. der St. Kronstadt i. m. I. k.* 353. – Acél gyulafehérvári prépostságára nincs adat. *Köblös* i. m. 453–456. – Ekkor Szeremlyéni Ferenc volt a prépost (ld. fenn, 38. j.), valószínűleg véletlenül elírták a címet. A problémát bonyolítja, hogy Acélt 1523-ban gyulafehérvári prépostnak nevezi *Károly Vekov*: *Locul de adeverire din Alba-Iulia (secolele XIII–XVI)*. (Bibliotheca Rerum Transsilvaniae XXIX.) Cluj–Napoca 2003. Anexa 7. Personalul locului de adeverire/capitulului de la Alba-Iulia. 1523 év alatt.

¹¹¹ Ld. fenn, 83. j.

¹¹² *Fraknoi*: II. Lajos i. m. 116.

¹¹³ Df. 247761 – 247762.

¹¹⁴ Df. 247763, 247765, 247766.

¹¹⁵ Df. 247772 – 247774.

gén Budán járt, 23-án az ő relatiojára adtak ki egy királyi oklevelet.¹¹⁶ Ez már fehérvári örkanonoknak címezi a titkárt, noha júliusban még budai prépost volt. Úgy látszik azonban, hogy a prépostságtól való megfosztását, és annak Statileonak történő adományozását csak erdélyi kiküldetése idején tudták végleg megvalósítani. Az adatsor azt is mutatja, hogy a királyi titkár, ha adószedéssel foglalkozott, akkor az abban illetékes kincstartó alá tartozott. Egyéb adóügyekre egyetlen adat: 1522-ben Acél a pozsonyi adó beszédésével volt megbízva.¹¹⁷

Gyakori esetnek számított egy secretarius küldése valamelyik országnagyhoz. Itt épp úgy számolhatunk egyszerű királyi levél kézbesítésével, mint fontos tárgyalásokkal. Néhány példa. Batthyány Orbánt 1525. június 28-án a hatvani országgyűlés előtt a király Werbőczyhez, a következő év június 18-án az esztergomi érsekhez küldték.¹¹⁸ Amennyiben a feltevésem helyes, hogy ő volt az a Császár Mihály álnevet használó királyi titkár, aki fontos feljegyzést hagyott hátra az 1525 közepe és 1526 első négy hónapja eseményeiről, akkor ez a küldetés döntő jelentőségű volt: a király az ő közreműködésével állapodott meg a nagy jogással az urak ellen az országgyűlés lefolytatásáról.¹¹⁹ Különböző néhány nap múlva Nádasdit is Hatvanba küldték.¹²⁰ Bebek Imre 1525. június 9-én a vajdához,¹²¹ Kálnai 1526. június 17-én (egy nappal Batthyány elküldése előtt) Szalkai érsekhez kapott útiköltséget.¹²² Közvetlenül a mohácsi csata előtt Statileo Szapolyai Jánost kereste fel.¹²³

Bármely más ügyben is felhasználhatta az uralkodó titkárait. Bakócz bíboros hagyatéka miatt 1521-ben Paksi Balázst küldte a király a végrendelet végrehajtóihoz Esztergomba.¹²⁴ 1524-ben pl. Luther tanainak az erdélyi szászok közti terjedése miatt Gerendit küldte ki Ráskai Gáspár kamarással a király Erdélybe.¹²⁵ A török elleni harcra a pápa által felhasználni engedett egyházi kincsek összegyűjtésében is részt vettek a titkárok. Statileo valószínűleg ezt a pápai bullát íratta át a király számára saját káptalanával.¹²⁶ A kalocsai egyházmegye kegyeszeirei összegyűjtésében Kálnai Imre,¹²⁷ a váradiéban pedig Serédi Gáspár titkár vett részt.¹²⁸ Az összegyűjtés irányításával Macedóniai Lászlót, az abból való pénzveréssel, vagy a katonai célra fordításával Gerendi Miklóst bízta meg a király.¹²⁹ Elképzelhető, hogy Gerendi a kincstárban kezdte pályafutását. Végül Mohács előtt mozgósítási parancsok szétküldésében is részt vett Bebek Imre, ill. Budai László titkár.¹³⁰ Egy különös ügy: II. Ulászló egykori titkára, majd Mária királyné kancellárja, Gosztonyi János 1524-ben kapta meg az erdélyi püspökséget.¹³¹ Az új püspök az egyházmegye kormányzását Albisi Bernát egri örkanonok, királyi titkárra ruházta, akivel aztán 1527-ben vitája támadt a püspökség jövedelmeiről.¹³² A főpap Szalkai kancellár vetélytársa volt, mivel maga akart esztergomi érsek lenni. Talán a Gosztonyihoz fűződő kapcsolat miatt kapott Albisi királynéi titkári kinevezést is, noha maradt királyi secretarius.¹³³

¹¹⁶ Dl. 62100.

¹¹⁷ Df. 241236.

¹¹⁸ *Fraknoi*: II. Lajos i. m. 220. – Dl. 24405. 61.

¹¹⁹ LEO 32. – *Kubinyi András*: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Ruzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp. 1986. 92–93.

¹²⁰ *Fraknoi*: II. Lajos i. m. 223.

¹²¹ Ld. fenn, 29. j.

¹²² Dl. 24405. 59.

¹²³ *Brodericus* i. m. 36, 42.

¹²⁴ ETE i. m. I. k. 30.

¹²⁵ ETE i. m. I. k. 138–139, 139–140, 153, 179.

¹²⁶ Dl. 24282. (1526.)

¹²⁷ Dl. 24405. 83.

¹²⁸ Uo. 85.

¹²⁹ *Brodericus* i. m. 28.

¹³⁰ Dl. 24405. 54, 72.

¹³¹ *Köblös* i. m. 293–295.

¹³² *Jakó*: A kolozsmonostori i. m. II. k. 4075, 4171. sz.

¹³³ *Bónis* i. m. 326. szerint korábban volt királyi titkár. Ezzel szemben még 1526. június 21-én is referens királyi secretariusként. Dl. 47675.

A titkárok tehát az államigazgatás legkülönbözőbb ágaiban működtek, azonban nincs egyetlen olyan ügy, amelyben csak ők lennének az illetékesek. Még a referensek közt is találunk pl. királyi cubiculariusokat.¹³⁴ Egyébként is szoros kapcsolat állt fenn a titkárok és a király kamarásai közt. Nemcsak azért, mert mindkét csoport tagjai gyakorlatilag azonos kiküldetésekből vettek részt, hanem a mohácsi csatában is a főpapok mögött együtt helyezkedtek el a titkárok és a kamarások.¹³⁵ Szinte az a benyomásunk, hogy a secretariusok, akár a cubiculariusok a királyi udvarnak az uralkodóhoz legközelebb álló rétegét képezték, akik csak tanultságukban különböztek a főként katona kamarásoktól. A titkároknak feladataik ellátására nyelvtudással és jelentős műveltséggel kellett rendelkezniük. Ezt pontosan ki is fejezte Eck Bálint humanista 1520-ban Thurzó Elekhez írt ajánlásában annak rövid ideig tartó titkári kinevezése alkalmából: a király „sibi voluerit esse a secretis atque illo magistratu honoravit, quo soli literarum et sapientiae candidati digni censentur.”¹³⁶ Talán nem véletlen, hogy a Jagelló-kori humanizmust – leszámítva Luther és Erasmus híveit – Horváth János kancelláriai humanizmusként tárgyalta. Mint láttuk, a kancelláriai jelző nem teljesen helyes, hiszen a titkárok zöme legfeljebb kisegített a kancelláriában, ezért talán helyesebb lenne udvari humanizmusnak nevezni, és hozzávonni az erasmistákat is. II. Lajos titkárai közül Horváth részletesebben foglalkozik Móré Fülöppel, Keserű Mihállyal, Balbi Jeromossal, Piso Jakabbal, Thurzó Elekkel, Brodarics Istvánnal, Szalaházi Tamással.¹³⁷

A szakirodalom általában kiemeli a titkárok egyetemi tanultságának, ezen belül pedig különösen az olaszországi universitasok látogatásának jelentőségét, egyetemre nem jártak kinevezését viszont enyhén bírálja.¹³⁸ Bónis II. Lajos secretariusai közül olasz egyetemek látogatását Brodarics István, Móré Fülöp, Keserű Mihály, Balbi Jeromos, Piso Jakab, Nádasdi Tamás, Batthyány Orbán, Kálnai Imre és Serédi Gáspár esetében mutatta ki.¹³⁹ Nem említette Paksi Balázst¹⁴⁰ és Budai Tóth Lászlót.¹⁴¹ A tizenegy olasz tanultságú titkár mellett két krakkói növendéket is említhetünk: Szalaházi Tamást¹⁴² és Bebek Imrét.¹⁴³ Van ugyan adat arra, hogy 1475-ben egy bizonyos Gerendi Miklós beiratkozott a bécsi egyetemre. Amennyiben azonos lenne a későbbi titkárral, akkor kinevezésekor hatvan évesnél idősebbnek kellett volna lennie.¹⁴⁴ Megemlítendő még, hogy állítólag a váradi káptalani iskolában együtt tanult görögöt Oláh Miklóssal.¹⁴⁵ Mivel Oláh 1493. január 10-én született, így az adat hitelessége esetén valószínűtlen, hogy a titkár Gerendi 1475-ben Bécsben tanult volna.¹⁴⁶ Ennek ellenére nem zárható ki, mert hasonló neve apja 1475-ben már sokgyermekes családapa volt, és amennyiben 1460 táján született (és nem 1455-ben) a család genealógiája alapján csak ő lehetett az 1475-ös bécsi diák. (15 évesen már beiratkozhatott az egyetemre.)¹⁴⁷

¹³⁴ Szilágyi: A magyar királyi i. m. 35.

¹³⁵ Brodericus i. m. 50.

¹³⁶ Analecta nova i. m. 183.

¹³⁷ Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus. (A Magyar Szemle Könyvei XII.) Bp. 1944. 180–259.

¹³⁸ Bónis i. m. 321–322, 325.

¹³⁹ Uo. 314, 317, 319, 320, 323, 325, 326.

¹⁴⁰ Köblös i. m. 310. 1501-ben Padovában tanult.

¹⁴¹ Ld. fenn, 104. j.

¹⁴² Ld. fenn, 46. j.

¹⁴³ Album studiosorum universitatis Cracoviensis. Tom. II. 186. 1518-ban iratkozott be.

¹⁴⁴ Die Matrikel der Universität Wien. Bd. II. 152. – Köblös i. m. 293. elfogadja az adatot, akár a Magyar Katolikus Lexikon IV. k. Bp. 1998. 52, amely szerint 1455 körül született. – Tonk Sándor: Erdélyiek egyetemrejárása a középkorban. Bukarest 1979. 306. is azonosítja a Ferdinánd által erdélyi püspököknek kinevezett ismert humanista Gerendi Miklóst az 1475-ben Bécsben beiratkozóval.

¹⁴⁵ Varga Árpád: A váradi káptalan hiteleshelyi működése. In: Művelődéstörténeti Tanulmányok. Szerk. Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Bukarest 1980. 23. – V. Kovács Sándor: Eszmetörténet és régi magyar irodalom. Tanulmányok. Bp. 1987. 471.

¹⁴⁶ Kollányi Ferencz: Esztergomi kanonokok 1100–1900. Esztergom 1900. 132.

¹⁴⁷ Engel Pál: Magyar Középkori Adattár. Középkori Magyar Genealógia. CD-ROM. Tyukod nembeli Gerendi család. E szerint a későbbi erdélyi püspök apjára 1440 és 1482 közt, feleségére, Dobokai Annára 1457 és 1482

Ezek szerint – Gerendi nélkül – a titkárok több mint fele, 13 járt egyetemre, de az arány majdnem biztosan magasabb. Biztosan nem tanultak külföldi universitason a következők. Kisszelői Acél Ferenc, ugyanis 1509-ben Kisszelői Ferenc deák szerepel, mint Sánkfalvi Zele Miklós pozsonyi prépost (volt alkinstartó és királyi titkár) képviselője.¹⁴⁸ A deákok (litteratusok) hazai iskolákat végeztek.¹⁴⁹ Feltehetően itthon tanult Bucsei Dragessic Illés. A kancelláriai és kúriai jegyzők közt csak kivételesen találhatók egyetemre jártak.¹⁵⁰ Oláh Miklósról tudjuk, hogy a váradi káptalani iskola növendéke,¹⁵¹ Thurzó Elek pedig Piso Jakab tanítványa volt.¹⁵² Néhány secretarius esetében nehéz véleményt formálni esetleges tanultságukról, hiszen pl. az olasz egyetemek nagy részéről nem ismerjük az anyakönyveket. Ezek: Apafi Farkas, Bácsi Miklós, Macedóniai László, Mekcsei György, Normann János. Apafi, Bácsi és Mekcsei esetében inkább a hazai iskolázást lehet véleményezni, talán Macedóniainál is, hiszen nemzetközi ismertsége miatt a külföldi tanulásra talán utaltak volna. A feltehetően külföldi származású Normann pilisi apát viszont tanulhatott külföldön is.

Maradt még két secretarius, akik esetében az egyetemi tanultságot valószínűsíteni merném. Albisi Bernát egri éneklőkanonok ugyanis eredetileg szentszéki hivatalnok volt, akivel, mint pápai nunciussal X. Leó pápa 1515. május 13-án 20000 dukátot küldött Magyarország védelmére.¹⁵³ II. Lajos trónra lépése idején internunciusként tartózkodott Magyarországon. A pápától arra kapott utasítást, hogy az ország urait egyetértésre buzdítsa.¹⁵⁴

1522. május 31-én a csanádi püspök ügyvédnek vallja többek közt a Rómában lakó Albisi Bernát egri éneklőkanonokot.¹⁵⁵ Feltehetően valamelyik szentszéki hivatalban, talán egy bíróságon dolgozott, akit a pápa diplomataként is foglalkoztatott. Nehéz róla elképzelni, hogy ne járt volna egyetemre. Albisi először 1523. június 15-én fordul elő királyi titkárként, Zala megyei ügyben állít ki relatiojára a kancellária oklevelét.¹⁵⁶ Magyar külügyi szolgálatban azonban egyelőre nem tudjuk a volt vatikáni diplomatát kimutatni.

A másik a trogiri születésű Statileo János, Beriszló Péter, egykor királyi titkár, majd veszprémi püspök, kincstartó és horvát-szlavón bán rokona. 1513-tól veszprémi kanonok, segesdi főesperes, őrsi prépost, az 1520-ban elesett Beriszló püspökségi kormányzója és helynöke, 1515-től e mellett még királyi titkár is.¹⁵⁷ A török elleni háborúval elfoglalt püspök az 1515 évi veszprémi egyházmegyei zsinatot atyafiával, Statileo János őrsi préposttal, a királyi felség titkárával mint elnökkel vezettette le. Az itt elfogadott szinodális könyvet nyomtatásban is kiadták.¹⁵⁸ Mint püspöki helynöknek, azaz az egyházmegyei szentszék elnökének kielégítő jogi tudással kellett rendelkeznie, így valószínűleg csak azért nem ismerjük egyetemi tanulmányait, mert a magyarországi hallgatókat összegyűjtő eddigi kutatás külföldiként nem vette figyelembe.¹⁵⁹ Tudását bizonyítja, hogy a Jagelló-kor végének ő volt a leggyakrabban foglalkoztatott és viszonylag eredményes diplomatája is. 1517-ben vagy Velencébe, vagy Rómába

---

közt maradt adat. Három testvérét 1460-ban említik, őt 1483-tól. Volt egy ifjabb Miklós nevű öccse is, akit csak 1493-ban említenek.

¹⁴⁸ *Köblös* i. m. 455. 4. j. – Sánkfalvi Zelére ld. *Uo.* 466–467. 1502 és 1511 közt királyi titkár.

¹⁴⁹ *Kubinyi András*: Polgári értelmiség és hivatalnokrétege Budán és Pesten a Hunyadi- és Jagelló-korban. In: *Levéltári Közlemények* 39 (1968) 211–215.

¹⁵⁰ *Bónis* i. m. 329–333, 378–379, 399–414.

¹⁵¹ Ld. fenn, 145. j.

¹⁵² *Ábel* i. m. 84. (Sajtóhibaként 82 van az élőfejen.)

¹⁵³ *Georgius Pray*: *Epistolae procerum regni Hungariae*. Pars. I. Poonii 1806. 101.

¹⁵⁴ *Stephanus Katona*: *Historia critica regum Hungariae*. Tom. XIX. Budae 1793. 13, 15.

¹⁵⁵ *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette Balogh Elemér. (Jogtörténeti Tár 1/1.) Bp. 1997. 4305. sz.

¹⁵⁶ Dl. 24788.

¹⁵⁷ *Sörös Pongrácz*: Statileo János életéhez. In: *A Pannonhalmi Főapátsági Főiskola Évkönyve az 1915–1916 –iki tanévre*. Pannonhalma 1916. 3–12. (Származása, és életpályája Mohácsig.) – *Köblös* i. m. 315–316. – *Solymosi László*: A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai. Bp. 1997. 15–16. 35–36. 39–40. j. – Statileo és Beriszló rokonságára még visszatérek. – Beriszlóra ld. *Kubinyi*: Főpápok i. m. 171–183.

¹⁵⁸ *Solymosi*: A veszprémi i. m. 46. – A zsinati határozatok új kiadása: *Uo.* 45–107.

¹⁵⁹ A helynök szükséges jogi tudására ld. *Bónis*: Szentszéki i. m. 638.

küldték, az útiköltséget Szlavónia adójára utalták ki.¹⁶⁰ 1521-ben Velencében, 1525-ben Lengyelországban volt követ, az ő tevékenysége hozzájárult a Lengyelország és Poroszország közti békekötéshez.¹⁶¹ Ezzel kapcsolatban tudós és ékesszóló férfinak nevezték.¹⁶² Ugyanakkor Andrzej Krzycki lengyel királyi titkár egy levelében így jellemzi: „vir, ut nosti, suavis et minime fuccati ingenio.”¹⁶³ Brodarics is kiemeli eszét és tanultságát.¹⁶⁴

Albisi és Statileo esetében tehát feltételezhető az egyetemi tanultság, azonban a nem egyetemen tanulók esetében is sokszor ki lehet mutatni a magas műveltséget. Thurzó Eleket – mint láttuk – Horváth János is kiemelte.¹⁶⁵ Macedóniai László, vagy Oláh Miklós jelentőségét e téren sem kell bizonygatni.¹⁶⁶ Kevésbé tudott azonban, hogy Acél Ferenc is folytatott irodalmi tevékenységet: 1514-ben jelent meg négy nagybőjti beszéde Bekényi Benedek epigrammaival együtt.¹⁶⁷ A titkárok a királlyal és a királynéval, akár a kamarások, állandó személyes kapcsolatban álltak, ők képviselték az uralkodó környezetében a műveltséget, így a nemzetközi humanista tudós társadalom szemében emelték az udvar fényét. Nem volt feltétlenül minden secretarius humanista, jól tudtak azonban latinul írni, rendelkeztek a korabeli műveltséggel. Erre szükségük is volt sokoldalú feladatkörük ellátásához. Ezeket – mint láttuk - lényegében három főcsoportra oszthatjuk: külpolitika, belügyi feladatok és a kérvények elintézése. Bárhol bevethetők voltak helyettesként is: így a pénzügyigazgatásban és a kancelláriában. Ami még fontosabb, megjelenhettek a királyi tanácsban is. A tucatszámú titkár természetesen nem tartózkodott állandóan az udvarban, mint ahogy az udvari nemesség egy része sem, hanem csak akkor, amikor szükség volt rájuk. Erre a legjobb példa Statiliohoz kapcsolódik. 1525. január 30-án érte küld a király, találják meg Örsön (örsi prépost volt), vagy máshol. Február 22-én már megkapta útiköltségét Lengyelországba, ahol – mint láttuk – eredményes diplomáciai akciót hajtott végre.¹⁶⁸

A titkárok származás szerinti társadalmi összetétele vegyes. Mánásnak kevesen számítottak: Bebek Imre és Batthyány Orbán, akinek apja kincstartóként jutott be a nagyságosok közé. Arisztokrata volt Thurzó Elek is, aki a külföldi „liber dominus Plesnensis” bárói címet használta.¹⁶⁹ A szakirodalom Paksi Balázst is ide sorolja, de a Paksiak akkor a bárók és a nemesi előkelők közti sávba szorultak vissza: Balázs testvére, János, a királyi tanácsba választott köznemesi ülnök volt.¹⁷⁰ A köznemesi előkelők (proceres) tartoztak Apafi Farkas, Gerendi Miklós, Kálnai Imre, Keserű Mihály, Macedóniai László, Móré Fülöp. Köznemesnek számítottak Acél Ferenc, Brodarics István, Bucsei (Dragessic) Illés, Mekcsei György, Nádasdi Tamás, Serédi Gáspár, Szalaházi Tamás. Talán ide tartoztak Albisi Bernát, igaz, hogy nem tartozott az Albisi Zólyomi családhoz, így akár jobbágy eredetű is lehetett, valamint Bácsi Miklós, akinek családja azonosíthatatlan. Biztosan polgár családból származott Budai Tóth László és a szászöldi Piso Jakab Meggyesről. Oláh Miklós bármennyire akarta előkelő származását bizonygatni, mégis Oláh István szászvárosi királybíró fiaként nézetem szerint polgárnak szá-

¹⁶⁰ *Iványi Béla*: A körmendi levéltár Memorabiliái. (Körmendi Füzetek 2. sz.) Körmend 1942. 161, 168. sz. – *Uő.*: A körmendi levéltár missilis levelei I. rész. (Körmendi Füzetek 5. sz.) 87. sz. – *Sörös*: Statileo i. m. 5. szerint 1516-ban Beriszló a pápához küldte, ez azonban valószínűleg Thomas Niger követségére vonatkozik. *Kubinyi*: Főpapak i. m. 182.

¹⁶¹ *Sörös*: Statileo i. m. 6, 9–10.

¹⁶² „... Statilio Ungaro, viro docto atque eloquenti...” Acta Tomicianiana VII. k. 225.

¹⁶³ Uo. 253.

¹⁶⁴ *Brodericus* i. m. 36: „acris et prompti ingenii vir ac non mediocris literaturae.”

¹⁶⁵ Ld. fenn, 137. j.

¹⁶⁶ Macedóniaira ld. fenn, 66. j. – Oláh irodalmi tevékenysége közismert.

¹⁶⁷ *Köblös* i. m. 454–455. Címe: uo. 6. j.: Quatuor ieiuniores Francisci Zelei Vaciensis et Posoniensis canonici ad lectorem. Később a Zelei, azaz Szelői, Kisszelői név helyett inkább az Acélt használta.

¹⁶⁸ *Fraknói*: II. Lajos i. m. 67, 85–86.

¹⁶⁹ Df. 217776. Magyar mágnássá rövidesen titkársága után lett kamarásmesterként.

¹⁷⁰ Balázs származására utoljára: *Köblös* i. m. 310.- Jánosra: *Kubinyi*: A magyar állam i. m. 75.

mítható.¹⁷¹ Ugyancsak polgárnak vehetjük a két külföldit: a velencei Balbit és a trogíri Statileot. Normann János pilisi apát származásáról semmit sem tudunk.¹⁷²

A secretariusok testülete tehát nem volt homogén, ezért szükséges annak vizsgálata, hogy milyen módon juthatott be valaki közéjük. Ez igen ingoványos terület. Bónis György és őt követve Köblös József megkísérelték ugyan ennek vizsgálatát, de csak igazolhatatlan hipotéziseket tudtak felállítani.¹⁷³ Ez nem jelenti azt, hogy tévedtek volna, csak más megoldási lehetőségek is adódhatnak. Ugyanarról van ugyanis szó, ami mindig volt, és mindig lesz: a protekcióról. Lehet valakit támogatni rokonság, iskolatársi kapcsolat, azonos politikai nézetek, lekötelezettség, stb. miatt. Történhet ilyesmi teljesen áttételesen is: valaki a protektorának kiszemelt személlyel közös barátján keresztül szerez támogatót. Ilyesmit, és sok más hasonló példát manapság is lehet látni: így volt ez akkor is. Ebből egyébként az is következik, hogy egy kinevezésnek az esetleg adatokkal alátámasztható protekció sem volt mindig a valódi forrása. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne volna szükséges ezekre kutatni, feltevéseket bemutatni. Csak azt nem szabad hinnünk, hogy hipotézisünk történeti tény, hiszen lehet, hogy nem is felel meg a történeti valóságnak.

A nehézségekre jó példa Statileo (Statilius, Staphileus, helyesen Statilić) János pályája. Látványosan az egész ügy világos: Beriszló Péter rokonaként került Magyarországra. Ez valószínűleg helyes is, de van más megoldás is. A probléma Beriszlóval kezdődik, aki 1502-ben már kalocsai kanonok.¹⁷⁴ Trogíri származású volt, de az akkor már mágnásnak számító Grabarjai Beriszló család tagjaival szoros rokoni kapcsolatokat ápolt, noha más címet használt.¹⁷⁵ A közismert hamisító Marnavich Tomkó János Beriszló Péterről írt életrajzában lényegében mégis valószínűsíteni tudta a családhoz való tartozást. Szerinte különben a Trogirba menekült Beriszló Jánosnak az ottani polgár Staninus Statilius leányától, Magdolnától született fia volt Péter.¹⁷⁶ Beriszló Péter magyarországi karrierjét is többféle módon magyarázhatnánk, most azonban Statileo a lényeges. Brodarics szerint Beriszló Péternek „ex sorore nepos”, azaz nővérétől való unokaöccse lett volna.¹⁷⁷ Sörös a Marnavich által megállapított rokonságból indult el: e szerint Stanino Statileonak volt egy leánya, Magdolna, Beriszló Péter anyja, és egy Mihály nevű fia, akitől János született. E szerint Beriszló és Statilio unokatestvérek lettek volna.¹⁷⁸ A kérdés tehát egyelőre nehezen válaszolható meg. Solymosi nem véletlenül nem tér ki a püspök és helynöke rokoni kapcsolatára, de rokonának tartotta. A rokonságból azonban mások is jutottak Veszprémbe. Statilius Miklós éneklőkanonok lett, Verancsics Antal somogyi főesperes, akit ebben a javadalomban, amikor Padovába ment tanulni, Statileo János másik unokaöccse, Statileo Máté fia, ugyancsak János követett.¹⁷⁹

Így a legvalószínűbb, hogy Statileo pályáját rokona, Beriszló püspök és bán egyengette nemcsak egyházmegyéjében, hanem a királyi udvarban is. Van azonban más probléma is. 1512. április 14-én a veszprémi püspök, aki Rómában volt követ, hazautazva Velencében volt. Négy nappal később Zuane Stafileo Tragurin, a Rota (szentszéki bíróság) auditora jelent meg

¹⁷¹ *Nicolaus Olahus: Hungaria – Athila.* Edd. Colomannus Eperjessy et Ladislaus Juhász. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum.) Bp. 1938. 21–22. – Oláh István 1522 évi végrendelete polgári jellegű. ETE i. m. I. k. 55–56.

¹⁷² A fentiekben az egyes titkárok említésénél idézett irodalomból rekonstruálható származásuk, így jegyzetet most csak a legszükségesebb esetben adtam.

¹⁷³ *Bónis: A jogtudó i. m. és Köblös i. m.* bármely személy tárgyalásánál passim.

¹⁷⁴ *Udvardy József: A kalocsai főszékeskáptalan története a középkorban.* Bp. 1992. 94.

¹⁷⁵ *Kubinyi: Főpapok i. m.* 171–172.

¹⁷⁶ *Joannes Tomco Marnavich: Vita Petri Berislavi Bosnensis, episcopi Vesprimiensis, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Bosnaeque bani etc.* In: *Monumenta Hungariae Historica.* II/3. k. Pest 1857. 222–224. – Az itt említett három Grabarjai testvér, Beriszló (János), Márton és Dezső (Miklós) valóban élt, az adatok elfogadhatók. Vö. *Engel: Magyar Középkori Adattár id.* CD-ROM. Borics nembeli Grabarjai Beriszló alatt. – Grabarjai Dezső Miklós különben Mátyás alatt temesi ispán volt. *Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló alatt.* In: *Századok* 121 (1988) 211. Itt felvettem, hogy esetleg alispán volt, ezt ma kevésbé hiszem.

¹⁷⁷ *Brodericus i. m.* 36.

¹⁷⁸ *Sörös: Statileo i. m.* 3–4. – *Köblös i. m.* 315.

¹⁷⁹ *Solymosi i. m.* 16.

ugyanott, aki 1511-ben pápai követ volt Lengyelországban és Magyarországon. A pápa most nevezte ki šibeniki püspöknek, (Verancsics oda való volt), amit a velencei köztársaság, amelyhez a város tartozott, is elfogadott.¹⁸⁰ A magyar királyi titkár Statileo nyilván nem azonos személy a pápai követtel, hiszen az már 1512-ben püspök lett, és mellesleg mindkét jog doktora is volt.¹⁸¹ Az viszont nyilvánvaló, hogy a római diplomata épp előtte járt Magyarországon, Velencében pedig összejött rokonával Beriszlóval. A magyar királyi titkár Statileot a következő évben tudjuk – mint láttuk – veszprémi kanonokként kimutatni, ezért kézenfekvő, hogy 1512-ben vitte magával Beriszló. Az lényegtelen, hogy milyen fokú rokonságban állt a püspök és későbbi helynöke egymással, viszont nem zárható ki, hogy az igazi protektora az új šibeniki püspök volt. Nem lehetetlen még vatikáni kapcsolat sem.

Nem Albisi Bernát volt ugyanis az egyetlen pápai diplomata, aki a magyar titkárok közé került.¹⁸² Piso Jakab apostoli protonotarius és jogi doktor is több ízben viselt szentszéki követséget Lengyelországban és Magyarországon, mielőtt hazatért, és II. Lajos nevelője, egyben királyi titkár lett.¹⁸³ Kálnai kanonoki, majd később királyi titkári kinevezését a Szentszék erőltette.¹⁸⁴ Nádasdi azért lett titkár, mert Thomas de Vio (Cajetanus bíboros) pápai legátus tolmácsaként jött haza, az pedig benyomta a titkárok közé.¹⁸⁵ Brodarics kancellári kinevezését, mint közismert, a pápai diplomácia harcolta ki. A felett ugyan lehetne vitatkozni, hogy a római nyomást esetleg a kúriában jó kapcsolatokkal rendelkező magyar diplomaták indították-e el, az azonban vitathatatlan, hogy az egyetemes egyházat irányító hivatalokban különböző országokból származóak dolgoztak, akiket a Szentszék később előszeretettel helyezett el szülőföldjükön jó állásba, nyilván, hogy ott képviseljék a pápaság érdekeit.

A titkárok közé kerülésnek számos módja volt lehetséges. Bizonyára hozzájárultak ehhez a családi kapcsolatok. Sajnos, jóval kevesebb adat maradt fenn a nőági rokonokra, így olykor nem ismerünk fel első- és másodfokú – nőági – unokatestvéreket, és komolyabb súlyt tulajdonítunk az azonos családnevűeknek, noha esetleg csak ötöd – hatod fokú unokatestvérek voltak. Teljességre való törekvés nélkül adat néhány leányági kapcsolatra. Macedóniai László pl. közeli rokona, sőt legvalószínűbben elsőfokú unokatestvére volt Bátori István nádornak.¹⁸⁶

Ezzel a vezető bárói családok befolyását növelhette Macedóniai a titkárok közt. Az 1483-ban meghalt Hédervári Pál egyik leányának fia Paksi Balázs, másik leánya unokája Bebek Imre, a harmadik leányé pedig Apafi Farkas voltak a titkárok közül. Bebek és Apafi tehát másodfokú unokatestvérek voltak, mindketten pedig Paksit másodfokú nagybátyjuknak mondhatták. Hozzá kell még tenni, hogy Apafi pedig Gerendi Miklós titkárnak volt apai ágon másodfokú unokatestvére.¹⁸⁷ Gerendinek viszont Csúcsi Tomori Ágota, Gerendi Mátyás felesége a sógornője volt. Ennek testvére, Tomori István, eredetileg Bornemissza János familiárisa volt, akár rokona, a későbbi kalocsai érsek, Tomori Pál.¹⁸⁸ Ezek után igen valószínű, hogy Gerendinek Bornemissza segítségével sikerült titkárságot kapni, bár ez egyáltalán nem biztos. Azt sem tudjuk, hogy miért váltották le 1525-ben a budai prépostságról Statileo javára.

Ezt a kérdést lehetne tovább vizsgálni, pl. az egyetemre járók vonalán. Erre jó példát idéztem fenn.¹⁸⁹ Együtt járt Padovában egyetemre Batthyány Orbán és Tóth László, mindketten később királyi titkár lett, valamint a néhai udvarmester unokaöccse, Buzlai Farkas. Fegyvervise-

¹⁸⁰ Sanuto i. m. Magyar Történelmi Tár 24 (1877) 224–225. – *Kubinyi András*: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526.) In: Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Szerk. Zombori István. Bp. 1996. 125.

¹⁸¹ Ennek ellenére vannak, akik azonosítják a két személyt. *Vladimir Muljević*: Verancsics Antal és Faustus, a hervát tudósok. In: Verancsics Faustus 1551–1617. = Vár Ucca Tizenhét II. évf. 3. sz. 1994/3. 119–120.

¹⁸² Ld. fenn, 153–154. j.

¹⁸³ *Kubinyi*: Diplomáciai i. m. 124–125.

¹⁸⁴ Ld. fenn, 34. j.

¹⁸⁵ *Kubinyi*: Diplomáciai i. m. 128. – Újabbban: *Bessenyei József*: A Nádasdyak. Bp. 2005. 17–20.

¹⁸⁶ *K. Obermayer–Horváth* i. m. 781–782.

¹⁸⁷ *Engel*: Magyar Középkori Adattár i. m. Héder nembeli Hédervári, Becsegergely nembeli Apafi, Ákos nembeli Bebek, Rátót nembeli Paksi, Aba nembeli Kompolti és Tyukod nembeli Kompolti családok genealógiája.

¹⁸⁸ *Jakó*: A kolozsmonostori i. m. 70–76.

¹⁸⁹ Ld. fenn, 104. j.

lési engedélyüket a velencei magyar követ, Móré László királyi titkár járta ki, aki viszont megkapta Tóthtól Megyericsei János volt titkár antik feliratgyűjteményét. A jelentéktelen budai polgárcsaládból származó Tóth emelkedésének ez lehetett egyik eszköze. Azt azonban nem tudjuk, hogy kinek a protekciójára lett kanonok, noha ez a javadalom tette lehetővé egyetemi tanulását. Tanulótársak voltak Kálnai Imre és Nádasdi Tamás titkárok is, és talán nem véletlen, hogy mindkettőjük titkári kinevezését a Szentszék támogatta.¹⁹⁰ Olykor véletlenül találunk érdekes személyi kapcsolatokat. 1519-ben Balbi pozsonyi prépost – és királyi titkár – anyagi ellenszolgáltatás fejében lemondott szolnoki főesperesi javadalmáról Batthyány Benedek budai várnagy fia, Orbán későbbi királyi titkár javára. A Batthyányiak egyik ügyvédje pedig Albisi Bernát egri éneklőkanonok, ugyancsak későbbi királyi titkár volt.¹⁹¹

Azt hiszem azonban, hogy a titkárok közé való bejutás útjait – amennyiben egyáltalán ki lehet kutatni – együtt kellene vizsgálni a királyi udvarba kerüléssel.¹⁹² Figyelembe kellene venni a patrónus – kliensi, rokoni, egyetemi stb. kapcsolatokon kívül az udvari klikkek változó összetételét, a politika alakulását, stb. Ez azonban már más munka feladata. Most csak egy nagyon fontos intézményt kíséreltem meg bemutatni, amit a korábbi történetírás talán nem egészen megnyugtatóan mutatott be. A titkárok igen fontos szerepet játszottak, mind a politikában, mind a kulturális életben. Voltak ugyan kapcsolataik a kancelláriához, de nem tartoztak oda. Viszont ez a titkári intézmény élt tovább János király korában.

---

¹⁹⁰ *Bessenyei*: A Nádasdyak i. m. 17.

¹⁹¹ *Bónis*: Szentszéki i. m. 591. 4233. sz.

¹⁹² A késő középkori udvarról újabban: *Kubinyi András*: A királyi udvar a késő középkori Magyarországon. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra. Horn Ildikó. Bp. 2005. 13–32.